

Interjú Kaján Tiborral • Rebecca Goldstein novellája

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2011. október / XXIII. évfolyam 8. szám

szombat

New York

**A zsidó lobbis
Ökozsídók**

**Heller Ágnes, Hanák András,
Sanders Iván írásai**

szombat

2011 október
5772 tisri

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)

Fritz Éva

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Vári György, Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

Open Society Institute

•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
A címlapon
Szaday Pével Katalin: A híd

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2011. szeptember 15-én.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

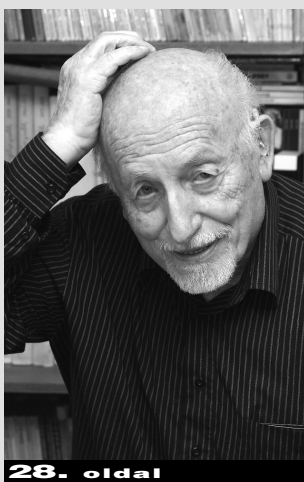
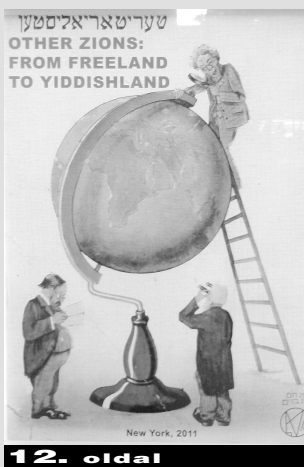
Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.

NEW YORK

5 Mindannyian New York-iak vagyunk
(Szántó T. Gábor)

6 Heller Ágnes
Zsidók a mai New Yorkban

8 Margit Patrícia Eszter
New York bezöldül

11 Ünnepezt költő: Philip Levine

12 Gadó János
A „zsidó lobbi” –
mítosz és valóság

14 Szántó T. Gábor
New York-i napló

15 Emma Lazarus
Az új Kolosszus

17 Sanders Iván
New York amerikai magyar zsidó
szemmel

21 Hanák András
New York, NY

BELVILÁG

24 Magyar mélyrepülés:
Kertész lefokozása

30 Heisler András kitüntetése

BELVILÁG / IZRAEL

25 Társ(talan) igazgató
Vezetőváltások az Izraeli Kulturális
Intézetben (Gadó János)

HAGYOMÁNY

27 Nagyünnepek a gránátalma körül
(Radvánszki Gábor)

KULTÚRA

28 „Ilyen kaján emberekre
nincs szükség”
A kilencven éves Kaján Tiborral
beszélget Várnai Pál

31 Rebecca Goldstein
Raizel Kaidish öröksége

MIÉRT FIZESSEN ELŐ A SZOMBATRA?

Mert Ön elfogadó, kíváncsi, kritikus és építő ember.

Mert Ön akkor is megtartja értékeit, ha az Önt körülvevő gazdaság és társadalom éppen nem kedvez az értékeknek.

Mert Ön szereti az igényes folyóiratot.

Mert Ön szeret még olvasólámpa mellett nyomtatott újságot olvasni.

Mert Ön tudja, a Szombat több mint húsz éve dolgozik a magyarországi zsidóságért.

Mert Ön tudja, a jó ügyek építik a közösséget.

Mert Ön tudja, a Szombat folyóirat a jó ügy.

Ízelítő a 2012-es évből:

Emlékezetközösség: ha a múltunkról nem beszélünk egyértelműen, soha nem értjük egymást, és az összefogás csak üres szó marad. Mi valóban összefogni szeretnénk, egymásért, Magyarorszáért, a zsidó kultúráért, és nem kívánunk összefogni valakik és valami ellen.

Zsidó kulinária: hagyomány és modernitás – ételek és italok Askenáziától a mediterráneumig, lakásvendéglők, kóser körkép Budapesten

Magreb: Szezárdok az arab országokban

A nyugati part: Los Angeles és a zsidók

Álom a zsidó hagyományban és eszkatológiában; álom egy országról; álom és lélektan; álom és az Európai Iskola képzőművészei

Trendi zsidók

Tudósítások, interjúk, ismertetőik a legfrissebb zsidó kulturális eseményekről.

A zsidó intellektus – Halász László, Creizel Endre, Venetianer Pál

szombat

szombat

Támogassa Szombat-előfizetéssel a vidéki könyvtárakat!

Mindannyian tudjuk, vidéken szinte lehetetlen zsidó kultúrával találkozni, így az érdeklődők is bajosan jutnak megbízható, friss információkhoz. A helyzetet tovább rontja, hogy a vidéki könyvtárak szűkös anyagi helyzetük miatt képtelenek folyóiratokra előfizetni. A magyar könyvtárellátó mindösszesen 28 db Szombatot tud a könyvtárak között szétosztani. Változtassunk ezen együtt!

Ájándékozzon a vidéki könyvtáraknak 2012-es Szombat előfizetést!

Olvassa a Szombatot és legyen előfizetőnk 2012-ben is!

Előfizethet a lapban található csekken egy évre legalább 5950 Ft-ért, vagy banki átutalással a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra.

Lapunk példányonkénti ára 650 forint.

Előfizetőknél egy példány 595 Ft.

Előfizetés külföldre 50 Euro, vagy 80 USD.

Előfizetőink között kétszemélyes vacsorát sorsolunk ki a Mazsike Hanuka-bájljára, a Carmel, a Fülemüle, illetve a Rosenstein vendéglőbe, valamint egész éves Bálint házi bérletet a programokra, illetve az edzőterembe.

Mindannyian New York-iak vagyunk

Sokan emlékeznek rá, mit csináltak azon a szeptemberi napon. Tíz éve, épp Ros Hasana előtt, délután a használtautó piacon álltam apámmal. Autót vásároltunk. Igyekeznem kellett hazavinni a kocsit, segíteni otthon az ünnepi vacsora előkészületeiben, s még a zsinagógába is eljutnom.

Barátom telefonált, épp az autóvásárlás kellős közepén.

– Te láttad? – kérdezte.

– Mit? – kérdeztem vissza türelmetlenül.

– Két repülő belerepült a World Trade Centerbe – mondta izgatottan. – Ha ez nem valami videotrükk...

Nagy nehezen hazaértem a csúcsforgalomban az új autóval, és a CNN-en újra és újra végignéztem az ikertornyokba csapódó gépeket, az ablakokból kiugró kétségbeesett embereket, a lángoló épületeket. Láttam az utcán szállongó sűrű szürke füst- és porfelhőben rohanó New York-iakat, és az jutott eszembe: e pillanattól fogva mindannyian, akik képesek vagyunk az együttérzésre, a szolidaritás érzésére, akik hiszünk a szabadság, a demokrácia és az emberi jogok eszményeiben, a nyugati világ értékeiben – mind New York-iak vagyunk.

Példátlan terrortámadás érte a nyugati világot – világunkat –, több mint négyezer halottat hagyva maga után. E támadás világossá tehetett sokak számára, hogy az euroatlanti övezet országai, minden belső feszültségük és nézetkülönbségük ellenére sokkal inkább egymásra utaltak, mint korábban. Át kell gondolniuk a múltat és az elkövetkező időszakot: a szabad bevándorlást, az integrációt, a nyílt társadalom, a multikulturalitás eszményét, egyszersmind a mérhetetlen gazdasági különbségeket

**Seufert Szántó
Orsolya:
Egy méterrel
a föld fölött**

is a világ fejlett országai és a leszakadó régiók között.

Az elmúlt évtized: az elhúzódó iraki háborúval, a fellángoló arab és európai Amerika- és Izrael-ellenességgel, a világgazdasági válsággal megingatta a nyugati status quo-t. Ám azt is világossá tette, hogy az igazi törésvonal nem etnikai, vallási, nem is ideológiai vagy politikai, még csak nem is gazdasági hovatartozás mentén húzódik ember és ember között.

A jelentős különbség két embercsoport között húzódik a világban, ám ezek egymással homlokegyenest szemben állnak, ha tetszik, élet-halál küzdelmet folytatnak. Az egyik oldalon azok állnak, akik konfliktusaik megol-

dására elfogadják, támogatják és használják a terrort, a tömeges erőszakot ártatlan civilekkel szemben, a másik oldalon azok, akik elutasítják azt, illetve készek összefogni a terrorral szemben, megvédve magukat és egymást.

Sokkal több köti össze az emberi élet, a szabadság, a demokrácia és az emberi jogok híveit, mint ami kulturálisan, vagy ideológiailag elválasztja őket.

Akik ezeket az értékeket valljuk, bizonyos értelemben mind New York-iak vagyunk.

Ennek szellemében, 9/11-re is emlékezve állítottuk össze New York városáról és zsidóságáról szóló mellékletünket.

Szántó T. Gábor

HELLER ÁGNES

Zsidók a mai New Yorkban

Többször megcsípem a karamot, hogy nem álmodom-e. De manapság New Yorkban nem álmot látok. Talán inkább csodát. Váratlan szerencsét, vagy áldást. A zsidóság egyetlen háborítatlan aranykorát. Amilyen sosem volt, még a hispániai ariánusok és az első hispániai muzulmán hódítók korában sem.

Itt, ma New Yorkban, ahogy egész Észak-Amerikában, a zsidók pontosan úgy élnek, mint a többi polgár. Kirekesztés nem fenyegeti őket, nem játsszák a választott bűnbak szerepét, nem is közneveltség tárgyai.

Az Egyesült Államok keresztény lakosságának zöme Izrael párti, s államtól el is várják, hogy Izraelt sose hagyja cserben. Számosan azért fordultak el Obama elnöktől, mert éppen ez az elkötelezettséget nem látták biztosítva.

Ez nem volt mindig így.

Igaz, Amerikában, mint tradicionálisan demokratikus államban sosem ütötte fel fejét a politikai antiszemitizmus. Nemcsak annyiban nem, hogy maga az állam – az európai államokkal ellentétben – sosem hozott politikai kirekesztő törvényeket. De nem volt politikai antiszemitizmus a társadalomban sem. Ahogy Hannah Arendt mondta: egy amerikai antiszemita elköltözne a házból, melybe egy zsidó beköltözik, s általában pokolba kívánja a zsidót, de eszébe sem jutna, hogy állampolgári jogaitól megfoszsa, vagy jogait általában korlátozza.

A társadalom antiszemitizmusa azonban erős volt még vagy hetven esztendővel korábban is. Leo Löwenthal, a nácizmus elől Amerikába menekült német zsidó esztéta azt írta emlékezéseiben, hogy mikor Amerikába érkezett, legnagyobb kellemetlen meglepetésére az antiszemitizmus

olyan megnyilvánulásaival találkozott, mint eladdig soha. Amikor helyet akart foglalni egy szállodában, barátai figyelmeztették, hogy olyan néven, mint „Löwenthal” nem foglalhat helyet akármelyikben. Előbb levélben meg kell kérdeznie, hogy fogadnák-e egyáltalán. Löwenthal írt is hat hotelnek, négy nem válaszolt, az egyik azt írta, hogy jöhet, bár nem fogja magát jól érezni, míg a hatodik fogadta. Erre a társadalmi antiszemitizmusra kész volt a zsidó válasz, melyet még Kelet-Európából telepítettek át az új hazába. Elzárkózni, maguk között élni, saját szállodákat, saját nyaralóhelyeiket látogatni. Egymás közt jól érezték magukat, mert „kívülről” senki sem háborgatta őket. Bármely Amerikában játszó Singer regényt idézhetem tanúként. Hogy csak egyet említsek, ilyen a *Shadows on the Hudson* (magyarul *New York árnyai* címmel jelent meg).

Ennek a magába zárkózott, de háborítatlan életnek a legszebb terméke az amerikai jiddis irodalom. Irving Howe, a jiddis irodalom barátja és szakértője szerint, ez az egyetlen amerikai zsidó irodalom. Merthogy – érvel Howe – azok a regények, melyeket angolul írnak, az amerikai irodalomhoz tartoznak, akárki is írta őket és akárkiről is szólnak. Idén, első kiadásának ötvenedik jubileumára jelentették meg újra Irving Howe alapkönyvét, az *Apáink világát*. Az a világ, melyről az előbb röviden szóltam, már ötven esztendővel korábban is „apáink” világa volt. Még vannak idős kollégáim, akik gyermekkorukban jiddisül beszéltek és effajta zsidó közösségekben nevelkedtek, de gyermekeik közül már egy ilyen sincsen. A jiddis kihalófélben, a még meglévő jiddis színház műsorait pedig angol felirattal nézik. A hagyományos épületeket rendbe hozzák, a Lower East Side zsinagógája és lakó-

házai mára múzeumok, egy régi világ konzervdobozai. A zsidóság nagy többsége ott él, ahol kedve tartja, s olyan szokásoknak hódol, mint akárki más. Nem templomba, hanem zsinagógába jár (ha jár), elsősorban Ros Hasanakor és Jom Kippurkor. A zsidó ünnepek hagyományait megtartja, főleg a Hanukát és a Széder estét. Ahhoz megy feleségül, aki neki teszszik. Ezeket a zsidókat tekintik „szekulárisoknak” (holott európai értelemben nem azok).

Van azonban a New York-i zsidóságnak egy olyan közössége (illetve közösségei), melyek ma is lényegében maguk között, elzárkózva élnek. Ezek az ultra-ortodoxok és a haszidok. Az ő elkülönült életvitelük nagyon kevésbé hasonlít a két generációval korábban élt zsidó közösségek elkülönültségéhez. Azok között is voltak hagyományőrzők, de korántsem mindannyian voltak azok. Lehetek trockista zsidók, de ateista zsidók is. Ők akkoriban éppen úgy egymás között érezték jól magukat, mint a hagyományőrzők. Ez ma nincsen így.

A mai New York-i zsidók többsége nem jó szemmel nézi az ultra-ortodoxok és haszidok életvitelét – és viszont. Ezt az ellenérzést a kibontakozó feminista mozgalmak különösen megerősítették. A nők az ultra-ortodox közösségekben ma is férfiuralomnak vannak alávetve. Nincs módjuk arra, hogy szekuláris nők életlehetőségeiben osztozzanak. Egy hagyományos közösségből pedig igen nehéz ki lépni, de ahhoz, hogy osztozhassanak a többi asszony életlehetőségeiben, az ortodox nőknek ki kell lépniük onnan. A „Footsteps” nevű mozgalom, melyet egy volt ortodox asszony indított el, ezt a lehetősége próbálja megteremteti és elősegíteni. Lépésről lépésre. A haszid közösségeket elhagyó asszonyok többnyire megmaradnak hagyományőrzőknek, de csak abban

az értelemben, ahogy a „szekuláris” asszonyok azok.

Az egyetlen zsidó közösség, melynek nemrég konfliktusai, mi több, véres konfliktusai voltak afro-amerikai szomszédaikkal, a Crown Heights ultra-ortodox közössége. Az egyik ilyen összetűzés egy gázolást követően robbant ki (hasonlóképpen, mint nálunk), a másik esetben egy jesiva-hallgatót késeltek meg.

Furcsa és érdekes kísérletek történnek az ellenséges hangulat megszűntetésére. A legérdekesebb ezek közül a kóser Pizza Hut, egy Branover nevű lubavicsi zsidó találománya. A kocsmaféleség az ultra-ortodox zsidó és az afro-amerikai negyed között nyílt meg és mindkét körből szívesen lát vendégeket. S jönnek is, és barátkoznak is.

A legélesebb konfliktus a mai New York-i zsidóságon belül azonban nem az ultra-ortodoxok és a „szekulárisok” között feszül, hanem az úgynevezett konzervatívok és progresszívek között.

A konzervatív és progresszív kifejezés alapvetően nem vallási, hanem politikai konfliktusmezőt jelöl. Nem kevés progresszív jár konzervatív zsinagógába, s van olyan konzervatív, aki egyáltalán nem frekvencál egyetlen zsinagógát sem. A konfliktus ugyanis Izrael állam megítélése körül forog.

Egyik oldal sem teljesen egységes. Különösen a progresszív oldal nem az. Vannak, akik nem azért bírálják Izraelt, mert „zsidó államnak” definiálja önmagát, hanem azért, mert nem számolja fel teljes egészében a településeket. A szélsőséges „progresszívek” ismételtetik az európai (és néha izraeli) baloldali szlogeneket a „gyarmatosító”, sőt „fasiszta” Izraelről, s védik az elnyomott, szegény palesztin nép igazát. Néha elgondolom, mi lenne a magyarok véleménye egy olyan honfőről, aki azt vallaná, hogy mindig a románoknak volt igazuk, s voltaképpen csak Magyarország a gonosz elnyomó. Az izraeli baloldalon azonban sokan hasonlóképpen beszélnek, s ezért meg sem ítélik őket. Mi több, New Yorkban is rájuk hivatkoznak – Jeremiást újraolvassuk ma, azt hiszem, megérttem ezt. A próféták hagyománya ma is eleven. Saját királyainkat, hadvezéreinket, kormányainkat kell

szapulnunk, nem az ellenfeleinket vagy ellenségeinket. Aki nem ezt teszi, hamis próféta. Így tanultuk ezt a próféták könyvéből.

A zsidóság elismert képviselői többnyire a konzervatív oldalhoz tartoznak. Az ebben a táborban helyezkedő és Amerikában maradt radikálisoknak (ne törődjünk a palesztinokkal általában, foglaljuk végleg vissza Júdeát és Szamáriát) nem széles a támogatottságuk. Már csak azért sem, mert a konzervatívok többsége amerikai patrióta, s Amerika érdekét (ha nem is mindennapi politikáját) éppen úgy szívén viseli, mint Izraelét. E kettő nem

kerülhet náluk konfliktusba. S mint már említettem, ebben osztoznak Amerika keresztény lakosságának nagy többségével is.

A konzervatív zsidók kitűnő intellektuális fóruma, a *Commentary*, a mérsékelt konzervatív vonalat támogatja, míg a mérsékelt progresszív intellektuelek lapja, a *Dissent*, szintúgy objektivitásra törekszik.

Az amerikai zsidó aranykor függ Izrael létezésétől, ahogy Izrael létezése is függ a zsidóság amerikai aranykorától. E kettő mára elválaszthatatlanná vált. Legalábbis amennyire bármit előre láthatunk.

A SZOMBAT FOTÓPÁLYÁZATÁNAK EREDMÉNYHÍRDETÉSE

A szeptember 15-én zárult *De Brooklyn nem tágul!* című, New York-tematikájú fotópályázatunkra 360 db fotó érkezett. A pályázók aktív részvételét ezúton is köszönjük. Mivel Olvasóinkat technikai megkötésekkel nem kívántuk korlátozni, így a végleges eredményt nem tükrözik a lapban megjelent képek.

1. Seufert-Szántó Orsolya: Egy méterrel a föld fölött

Nyereménye 30%-os vásárlási kedvezmény az Optiris üzleteiben.

2. Földvári Gergő: Ló és jaguár

Nyereménye 20%-os vásárlási kedvezmény az Optiris üzleteiben.

3. Szaday Pével Katalin: A híd

Nyereménye 10%-os vásárlási kedvezmény az Optiris üzleteiben

Természetesen az első három helyezett 2012-es Szombat előfizetéssel is gazdagodott.

A díjazott képek és szerkesztőség által közlésre méltónak ítélt képek e számunk hasábjain, a www.szombat.org illetve a facebook.com/szombat.folyoirat – honlapon találhatók meg.

A Szerkesztőség

MARGIT PATRÍCIA ESZTER

New York bezöldül

A nemzetközi világmegváltás, az emberi jogi és szociális mozgalmak után lefutott a kabballa örület is: jelenleg a test és léttér optimalizálása tartja lázban a New York-i zsidó közösséget. A fenntartható fejlődés olyan központi kérdéssé vált, hogy a különböző irányzatok is összefognak: ortodox, konzervatív, reform, rekonstrukcionista, renewal és nem vallásos városi zsidók, akik korábban maximum az állatkertben láttak élővilágot, most közösségi kerteket létesítenek, bicikliznek, földet művelnek, házi kecsketejet sajtolnak és tömegesen költöznek biofarmokra. Mindezt vallási alapon és persze, mert ez most a menő.

Az elmúlt néhány évben a környezetvédelmi mozgalom vezető szerepre tett szert a zsidó közösségben. Az egyéneket csak úgy, mint az intézményeket, a legkülönbébb programokkal bíztatják arra, hogy újrahasznosítsák a hulladékot, kevesebb húst egyenek, több bio- és helyi terméket fogyasszanak, kerteket műveljenek, mértékletesen vásároljanak, és ne használjanak annyi műanyagot.

Az elmúlt néhány évben a zsinagógák jó része áttért az energiatakarékos izzókra, nagy igyekezettel szigetelik a nyílászárókat, környezetkímélő tisztítószereket használnak, rendszeresen monitorozzák energia felhasználásukat és óvatosabbak a fénymásolással is. Egy magára valamit adó szervezet ma már nem szervez konferenciát karbon-lábnymata semlegesítése nélkül: szakértők segítségével kiszámolják, hogy a résztvevők mekkora mennyiségű, környezetszennyező, üvegházhatású gázt eresztenek a légkörbe direkt vagy indirekt módon, például mennyi papírt használnak fel, mennyi üzemanyagot eszik a repülőjük vagy mennyi energia megy el a fűtésre és főzésre. Ezután erre szakosodott, izraeli szervezetnek

pénzt adományoznak annyi fa ültetésére, mely idővel meg tudja tisztítani azt a fokú szennyeződést, melyet rendezvényük előidézett.

A divatos Romemu közösségben a péntek esti, közösségi sabati vacsora szervezői arra bíztatják a híveket, hogy a lebomlásra képtelen, környezetszennyező műanyag helyett, saját, otthonról hozott tányérjukon, saját evőeszközzel egyenek. Alternatívaként kukoricából vagy cukornádból készített, könnyen bomló, bio-szettet kínálnak, melyet önkénteseik a vacsora után egy manhattani komposzt-tárolóban helyeznek el.

Az Isabella Freedman zsidó üdülőben a padló bambuszból készült, ólommentes festéket, energiatakarékos világítást és napelemeket használnak, az éttermükben az üdülő földjén működő *Adamah* (Föld) farm és agráriskola saját termesztésű, vegyszermentes zöldségeit, gyümölcsseit és tejtermékeit szolgálják fel.

Nem Yorkban az elmúlt két évben szinte minden, magára valamit adó zsinagóga csatlakozott egy CSA-hez (*Community Supported Agriculture*), vagy maga hozott létre egyet. A CSA a környékbeli biofarmokról, fix havi összeg ellenében idény zöldséget, gyümölcsöt, tejterméket szállít egy központi felvevő helyre és azt busás haszonnal adja tovább. A CSA olyan népszerű, hogy a csatlakozni kívánók sokszor várolistára kerülnek. Sokan úgy érzik, így ellenőrizni tudják az asztalukra kerülő étel minőségét és frissességét, ráadásul támogatják a helyi termelőket, és környezetkímélőbb, ha nem a világ másik részéről szállítatják azokat a termékeket, melyek helyben is fellelhetők.

ZSIDÓ FARM

A zöld mozgalom persze évtizedekkel ezelőtt kezdődött és sok zsidó vett benne részt, de 1988-ban jött létre az első országos zsidó környezetvédő

szervezet, a *Shomrei Adamah* azzal a céllal, hogy a nem vallásos és független zsidók számára megmutassa, hogy zsidó alapérték a környezettudatosság.

Nati Passow, a zsidó farmiskola egyik alapítója (Jewish Farm School) szerint a módszer egyszerű volt: egy-két zsidó tanítást nagyobb, ökológiai témákhoz kötöttek, így könnyen fogyaszthatóvá tették a zsidó környezetvédelmet azok számára is, akik nem sokat konyítottak a hagyományhoz. Így lett a „*bal tashchi*” (ne pazarolj) elve a zsidó környezetvédelmi etika alapjává. A bibliai tanítást, miszerint Ádám a földből (*Adamah*) vettetett és azért helyezte az Örökkévaló az Édenkertbe, hogy „*l'ovdah ul'shomrah*” (gondoskodjon és védjen) szintén hivatkozási ponttá vált.

Időközben szofisztikáltabb alakult a mozgalom, immár a legkülönbébb rétegigényeket vallásos szint szerint is képes kielégíteni. Evonne Marzouk, a *Canfei Nesharim* Tóra alapú környezetvédő közösség alapítója és igazgatója szerint az aktivisták eleinte nem sok erőfeszítést tettek az ortodox zsidók bevonására. Szervezete nagy sikerrel tanítja a zsidó környezetvédelmi etikát vallásos szövegeken keresztül.

A vallásosok szerint a szombat a Föld kíméléséről is szól: ilyenkor sokan nem autóznak és nem vásárolnak. Helyre áll a rend, mert sokan néha szem elől tévesztik a lényegét: a zsidóság szerint nem azért dolgozunk, hogy minél többet fogyasszunk, hanem azért, hogy jobban tudjuk értékelni a hetedik napot, amikor megpihenünk.

BUSZ, HASZNÁLT NÖVÉNYI OLAJJAL

Nati Passow szerint a zsidó környezetvédelmi mozgalom azért ilyen sikeres, mert egyre többen tudnak a klímaváltozásról és a fenntarthatósággal kapcsolatos kihívásokról.

Fotó: Bíró Tamás

A Central Park

A mostani sikerek nem jöhettek volna létre az elmúlt húsz év befektetései, köztük a COEJL (*Coalition on the Environment and Jewish Life*) politikai és hitközségi aktivizmusa nélkül. Ez a szervezet hívta fel országos kampányával a környezetvédelem ügyére a közösségi vezetők figyelmét. A COEJL rendszeresen hallatja a zsidó közösség hangját a környezetvédelemmel kapcsolatos, országos szintű döntéshozatalban is.

Úttörő munkát végzett az 1994-ben alapított *Teva Learning Center* is, mely a hagyományos hitközségi oktatásba környezetvédelmi elemeket vitt, s a zsidó bölcsességet a környezettudatosság értékeivel párosította. Igyekeznek kampányaikat egy-egy zsidó ünnephez, vagy szokáshoz kötni, például a Koppenhágai Klímakonferencia idejére időzített zsidó klímaváltozás kampányt a Hanukához, az olaj megőrzésének ünnepéhez kapcsolták.

Hasonló munkát végez 2005-ben alapított *Jewish Farm School* is, melynek célja, hogy megreformálja a zsidó oktatást és a gyakorlatban tanítsa a zsidó

gyerekeket a Föld szeretetére. Az iskola Yoni és Vivien Stadlin-vezette *Eden Village Camp* környezetvédő gyermek-tábor területére költözött 2010 nyarán. Az első öko-tábor, mely New York állam északi részén, a hegyekben található, óriási sikerrel nyitotta meg kapuit: a borsos, több mint 2000 dolláros részvételi díj ellenére is telt házzal üzemeltették. A vallásosság különböző szintjein álló diákok a nyáron megtermelték saját ételüket, kecskepásztorkodtak, bicikli-meghajtással készítették joghurtot, csirkéket és kecskéket etettek és bibliai gyógynövénykertet ültettek. A gyerekek bungalóit „snack kiskertekkel” ültették körül, azaz olyan, egészséges nassolásra alkalmas növényekkel, mint a málna vagy menta – azt remélték, így leszoktathatják a gyerekeket a túlzott édességfogyasztásról.

Nyáron a táborban állomásozott Jonathan Dubinsky *Topsy-Turvey* busza, egy teljesen egyedülálló, használt növényi olajjal működő közlekedési eszköz is, melyet 2009 októberében indított szimbolikusan útjára az ENSZ székház elől Pásztor János, az ENSZ-főtitkár klímaügyi csapatának vezetője. Az iskolabusz azóta járja Amerika keleti részét, hogy felhívja a zsidó táborok, iskolák és egyetemi campusok figyelmét Maimonides tanítására: „Istenfélő emberek... ne szemeljeltek ezen a világon, még

egy mustármagot se pazaroljatok”. Az aktivisták a „*bal tashit*” elvét még az ételmaradékokra is vonatkoztatják és a zsidó tanítások szellemében éttermektől mentenek meg kidobásra szánt, használt, növényi olajat. A csodabusz menet közben megtisztítja, majd üzemanyaggá alakítja a maradékokat. A buszon az aktivisták más, érdekes tárgyakat is szállítanak, mint például egy hűtőládából és üveglapból készített ökotűzhelyet. Azt szeretnék, ha egyfajta „csináld magad mozgalmaként”, kézzelfoghatóbbá tehetnék a fiatalok számára is megvalósítható környezetvédelmi innovációs lehetőségeket.

LATKESZ, GYÖMBÉRREL

A *Hazon* zsidó környezetvédő szervezet táplálkozási konferenciáival, CSA programjaival és cikksorozataival széleskörű, zsidó közösségi ügyé tette a környezet- és testtudatosságot. Nagy tömegeket megmozgató, biciklis felvonulásaikkal nem csak az alternatív közlekedési lehetőségekre hívják fel a figyelmet, de pénzt is gyűjtenek izraeli és amerikai zöld programokhoz. Táplálkozási konferenciáikkal a zsidóság ételhez való viszonyát is megváltoztatták: míg a kóserság háromezer éve meghatározza, hogy mi az ehető és mi nem, addig ma

Fotó: Czákó Attila

mélyebben is elgondolkodtatják az embereket személyes választásaikkal kapcsolatos felelősségükről a táplálkozásukkal, egészségükkel, szemteléssel, valamint az étletterükkel kapcsolatosan.

Míg a hagyományos, nehéz és zsíros kóser ételek nagymamáink világát idézik, addig a régi ízek vegán, nyers, helyi termesztésű és bio változatait hirdető receptek növekvő népszerűségnek örvendenek. A kóser éttermek közt egyre több egészséges ízelet és zsidó értékeket szem előtt tartó kezdeményezés létezik – míg a latkeszt teljes kiőrlésű lisztből gyúrnák és gyömbérrel ízesítik, a fagyaltot helyi bio-kecsketejből készítik.

Az egyik legérdekesebb kezdeményezés az ortodox tulajdonú *Masbia*, mely a brooklyni zsidókat látja el kiváló, glatt kóser, magyaros ízű konyhájával. Szegénymenza helyett olyan környezetet teremtettek, ahová a jómódú vendégek is szívesen betérnek, de a szegények is embernek érezhetik magukat. Az étteremben mindenki annyit fizet az ételekért, amennyit tud, és annyit eszik, amennyi belefér. Van, aki önkénteskedik fizetés helyett, de ez sem kötelező. Céljuk, hogy megváltoztassák a zsidóság étkezéshez való viszonyát: bebizonyítsák, ha összefogunk és nem pazarolunk, mindenkinek jut elegendő étel.

Az *Uri L' Tzedek* ortodox szervezet kóser éttermeket monitoroz, hogy meggyőződjenek arról, nem csak a felszolgált ételek, hanem elkészítésük is a

Szökőkút fényjátékkal

tórai értékeknek megfelelő. Legutóbb azért hallatták a hangjukat, mert az egyik étterem illegális mexikóiakat foglalkoztatott éhbérért, de korábban felszólaltak az ellen is, ha valahol kegyetlen körülmények közt tartották a csirkéket.

Shamu Fenyvesi Sadeh, az *Adamah* farmiskola magyar származású vezetője a zsidó agrármozgalom egyik emblematikus figurájává vált. Édesapjától tanulta a föld szeretetét – ősei Taub Izsák rabbi követői voltak, több száz éve gazdálkodtak. Édesapja Amerikába is magával vitte a tudását, Washington D.C.-ben is

felbontotta a házuk előtti betont és biokertet ültetett rajta: Shamu tőle tanulta meg a komposztálást és az állattartást is – s mindennek nagy szerepe volt abban, hogy Shamu jobban kapcsolódik a zsidósághoz is. Fenyvesi igazi sikertörténetet tudhat magáénak: nem csak magyaros savanyú káposztája és csemege uborkája „díszvendég” a trendibb, zsidó rendezvényeken, de huszonéves diákjaiból az aktivisták új generációját is sikerült kinevelnie. Diákjai számos új szervezetet hoztak létre: Naftali Hanau *Grow and Behold* néven kóser, bio baromfi farmot alapított, Risa Alyson Strauss pedig Torontóban *Kavannah* néven közösségi oktató biokertet ültetett. „A gazdálkodás számomra spirituális élmény, hiszen a föld a lelket is kiműveli: tiszteltet, hálára, alázatra, a munka becsületére és az áldásaink számbavételére tanít. Nincs annál jobb, amikor a barátainkkal egy közös célért dolgozunk” – mondta Shamu Fenyvesi Sadeh.

Az elmúlt pár évben ezek a közösségek sokak számára a vallásnál is autentikusabb kapcsolódási ponttá váltak. Azt mondják, a következő lépés, hogy a zsidó közösség önmagában is fontos ügyként kezelje a környezetvédelmet, ne pusztán az öfenntartás eszközeként.

További információk:

<http://www.jewcology.com>

<http://www.hazon.org>

<http://www.jcarrot.org>

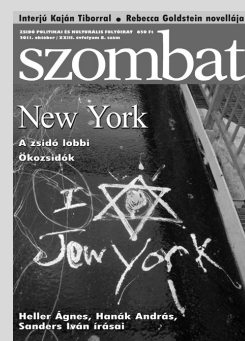
<http://www.coejl.org>

<http://www.canfeinesharim.com>

<http://www.jewishclimatecampaign.org>

Szombat Szalon – New York, New York...

A Szombat folyóirat októberi, New York-számának bemutatója

Időpont: október 27. csütörtök 18.00

Helyszín: Klauzál13 könyvesbolt
(Bp. VII. Klauzál tér 13.)

Szántó T. Gábor: Bevezető – New York, versekben

Heller Ágnes: New York, prózában

Révész Tamás: New York, képekben

A háttérben: New York ízekben, zenében

Szervezőtárs: Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

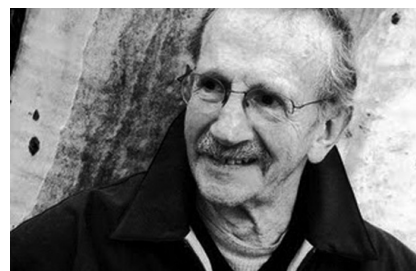
Támogató: Maszre

Ünnepelt költő

Az Egyesült Államok idei Poet Laureate címmel kitüntetett lírikusa – a „nemzet költője” a Detroit-ból, munkáskörnyezetből származó 83 éves Philip Levine.

Philip Levine Detroit-ban született 1928-ban. Orosz stetlből Amerikába emigrált szülei azt mesélték neki,

hogy a család spanyol eredetű. A Wayne University-n szerzett diplomát. Tizenhat kötete jelent meg. Visszafogott hangú, monologizáló szabadverseket ír az amerikai férfilétről, a fizikai munkáról, egyszerű örömekről és a gyászról, megidézve a Detroit-i munkásvilág hangulatát, ahol felnőtt, utalásokkal a zsidó hagyományra és a spanyol költészet Lorca-i vonulatára. Munkásságát Pulitzer

díjjal is jutalmazták. Kaliforniában és New Yorkban él, ahol a városi egyetemen tanított. 2011-ben az Egyesült Államok Poet Laureate címével tüntették ki, mely az egyik legnagyobb irodalmi elismerés, mely költőt érhet az USA-ban.

PHILIP LEVINE

Szavak

Újabb hajnal, nyomasztó
és hideg. Egyedül vagyok
ébren, keresve
újra a szavakat,
melyektől valami
megváltozik,
de nem talállok,
illetve ezeket találom,
melyektől nem
változik semmi.
Hallom a fiam,
munkába indul –
késésben van, s annyi ideje
sincs, hogy kávézzunk, vagy
annyit mondjon: helló. Az ajtó
bezárul, a motor
felbőg, s megint
csak én vagyok
s a szürke nap.

Mostanság
nappal futok,
éjjel iszom,
mintha először
építenék egy embert,
azután lerombolnám –
három hónapja tart, és
nem tartom bolondságnak
– egy ember, ki majdnem 50,
ki még mindig
oly keveset tud,
miért él, s elfordul
a választóktól
az üresség felé,

melyet éjszakáim követnek,
vagy a lélegzet
lűktetése, minden
tagom olajos
izzadása, jön még
a hajamból is.

Nem akarok semmi fölé
kerekedni, még föléd sem.
Asszonyokat akarok szeretni,
míg a szerelem elevenen
megéget. Ringani
akarok Isten lányával,
míg egyetlen hullámává
leszünk a tengernek,
mi létre sodort. Áldásod
akarom, bárki vagy,
kinek hatalmában áll
nevet adni annak,
ami vagyok. Azt akarom,
hogy elvezess
a helyre, bennem,
hol én vagyok minden
férfi és nő, a január hideg
ködében lebegő fák,
a kis vadállatok,
kiknek nevét
elfeledtem,
a fájdalom ne
tartson tovább,
csak én magam.

Szántó T. Gábor fordítása

GADÓ JÁNOS

A „zsidó lobbí” – mítosz és valóság

Az amerikai zsidó lobbí a köznyelvben két dolgot jelenthet: egyfelől azokat az intézményeket, melyeket az amerikai zsidóság a maga és mások érdekeinek képviseletére létrehozott; másfelől a „zsidó hatalomról” szőtt mitikus képzeteket.

Akét értelmezés között az átmenet folyamatos: a zsidó szervezetek befolyásának enyhe túlbecsülésétől (melyre számos jószándékú politikus is hajlamos) a vad világhatalmi vízióig minden változattal találkozhatunk.

LÁTVÁNYOS TELJESÍTMÉNY

Kívülálló számára az amerikai zsidó lobbisoportok befolyása imponálónak tűnhet.

Az *American Jewish Committee* (AJC) éves díszvacsoráján nem egy amerikai elnök mondott már beszédet, de ha ő nem ér rá, a First Lady, az alelnök vagy a külügyminiszter feltétlenül tiszteltetését teszi. (Tavaly Hillary Clinton és Ehud Barak volt a két díszvendég.)

A nálunk legismertebb zsidó szervezet, a *World Jewish Congress* (WJC) elnöke nem egyszer államfőkkel tárgyal (a korábbi elnök, Edgar Bronfman többek között Gorbacsovval és a pápával), miniszterelnököket dicsér, parlamenti korhol. Ennek talán legemlékezetesebb példája volt a WJC kemény fellépése Ausztriával szemben 1986-ban, mikor az országban a háborús bűnökkel hírbe hozott Kurt Waldheimet választották elnökké. Ez a döntés erősen elszigetelte Ausztriát a nemzetközi kapcsolatokban: számos külföldi politikus

nem volt hajlandó az osztrák elnökkel találkozni.

Valamire való amerikai elnökjelölt nem kerülheti meg a vendégszereplést az – Amerika és Izrael jó kapcsolatainak örökös – AIPAC képviselői előtt, akiket, riválisával versengve, biztosít Izrael melletti elkötelezettségéről. Barack Obama választási kampánya idején már járt az AIPAC-nél, de ez év májusában ismét tartott itt egy beszédet, miután közel-keleti politikájában a zsidó szervezetek csalódtak. Elhidegülésüket látva Obama elnök külön teamet hozott létre befolyásos zsidó közéleti emberekből.

KÉTSZÁZÖTVEN ÉV

A hatékony érdekérvényesítés integráns része a példátlan amerikai zsidó sikertörténetnek. Mindez egyedülálló és utánozhatatlan, hiszen a zsidóság sehol máshol nem él kétszázötven éve háborítatlanul, szabad ország szabad polgáraként. Az újabb szervezetek (AIPAC) is félévszázados múltra tekinthetnek vissza, de az AJC több mint száz, a B'nai B'rith pedig több mint százhatvan éves.

A töretlen szabadság persze nem jelent töretlen fejlődést. E szervezetek működési területe a II. Világháború előtt főleg az önszegélyezés volt. A B'nai B'rith a rossz szociális körülményeken akart javítani; az AJC az Oroszországból bevándorló zsidóknak próbált segíteni. Az 1936-ban, Genfben létrehozott World Jewish Congress pedig a náci veszély ellen próbált föllépni – kevés sikerrel.

E szervezetek beépülése az amerikai nagypolitikába, a kapcsolatépítés az elnökkel, az adminisztráció kulcsembereivel, majd mindennek megismétlése az egyes államokban, városokban – mindez alapvetően 1945 után kezdődött, okulva a II. Világháború keserves tapasztalataiból.

Fontos különbség, hogy a Holokauszt súlyos terhe itt másként hat, mint Európában: nem zavarja az ország és a zsidók viszonyát, hanem ellenkezőleg: katalizátorként működik. A Holokauszt tudata igen nagymértékben motiválja a zsidókat, hogy fellépjenek a veszélyeztetve látott Izrael vagy más közösségek érdekében. Az amerikai közvéleményt és politikát pedig nem hatja át büntudat és/vagy reszsentimentet a zsidóság iránt.

*

A zsidó szervezetek munkája közt sok az átfedés, gyakran egymással is versengenek hírnév, befolyás dolgában. Ugyanakkor van bizonyos munkamegosztás is: Izrael érdekeinek védelmében az AIPAC az első, a Holokauszt áldozatainak fizetendő kárpótlásokért a World Jewish Congress (ill. az általa alapított szervezetek¹) harcoltak. Utóbbiak nagy sikereket (s ennek nyomán sok ellenséges indulatot) mondhattak a magukénak: a Holokauszt áldozatai számára kárpótlási alapot hoztak létre a legendás hírv svájci bankok, a nagy biztosító társaságok és maga a német állam is.

A szervezetek néha oligarchikusak: a WJC élén egyik milliárdos (Ronald S. Lauder) váltotta a másikat (Edgar Bronfmann), akinek fia is az esélyes utódjelöltek között szerepelt. Ám tudni kell, hogy a lobbitevékenység kapcsolat és pénz kérdése, s aki ebből többet áldoz, annak nagyobb lesz a befolyása.

Ugyanakkor ez a logika nem mindenható: más szervezetek, pl. az AJC, a széleskörű bázis adományaiból tartják fenn magukat. Ez a szervezethez az amerikai zsidó lobbí egyik legnagyobb ereje: a tagság nem csupán adakozik a központ felé (ez pénz és hatalom egyirányú koncentrációját jelentené) hanem helyben is építkezik, és elvégzi azt a munkát, amit az országos vezetők a

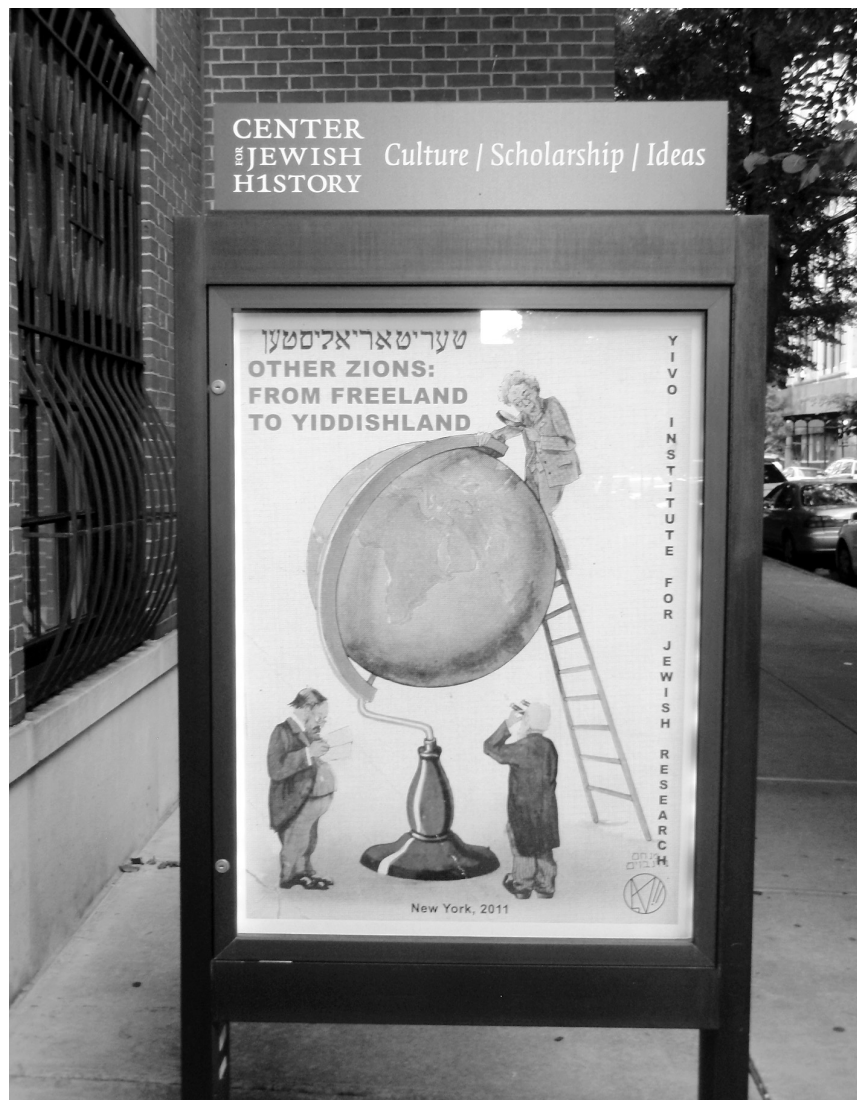
maguk helyén megtesznek. Így a kapcsolatrendszer sokszintű és a szervezet is demokratikus marad.

KÖZÖS ÉRDEKEK VAGY KÖZÖS ÉRTÉKEK?

Ez év májusában Benjamin Netanjahu az Egyesült Államokba látogatott, ahol nem csupán meghívójával, Obama elnökkel tárgyalt, hanem beszédet mondott a kongresszus két háza előtt is. Ilyen lehetőség kevés politikusnak jut osztályrészül. Netanjahu beszédét a képviselők 1-2 percenként felállva, tapssal szakították meg. Ez a világ egyetlen más parlamentjében sem képzelhető el – a legkevésbé persze Izraelben. Mi a gyökere e – szinte feltétlen – Izrael-pártiságnak?

Egyfelől persze a lobbitevékenység: az amerikai zsidók nemcsak az elnökválasztás, hanem a kongresszusi választások idején is igen aktívak, mind a kampányolás, mind a fundraising terén. Az AIPAC demokraták és republikánusok körében egyaránt felépítette kapcsolati hálóját. Aktivistái már a választások előtt bensőséges viszont alakítanak ki a leendő képviselőkkel, szenátorokkal. A zsidók korántsem csupán szavazó tömegükkel formálják a politikát: a hatmillió amerikai zsidó a lakosság két százalékát adja csupán. Az amerikai demokrácia sokkal bonyolultabb technikák kialakítására ad lehetőséget. A lobbizás a demokratikus érdekérvényesítés bevett eszköze. A Public Affairs Committee (rövidítve: PAC) törvényes szerveződés, amennyiben kongresszusi lobbiszándékát bejelenti. Az AIPAC, tízezer aktivistájával, egyes kommentátorok szerint az Államok második leghatékonyabb lobbicsoportja. (Az első a nagyhatalmú fegyverlobbi, amely a szabad lőfegyvertartás jogát védi az azt korlátozni kívánókkal szemben.)

Az Izrael-párti politika alakításában cseppet sem elhanyagolható a több tízmillió evangéliumi keresztény szerepe, akik teológiai-üdv történeti alapon elkötelezettek Izrael iránt és ezt a meggyőződésüket a politikában is érvényesítik. (Nálunk a Hit Gyülekezete tartozik ehhez az irányzathoz). Egyesek szerint az AIPAC-ben már túl nagy befolyásra tettek szert e keményen jobboldali, vallásos keresztény támogatók. Az alapvetően liberális értékeket valló zsi-

Fotó: Bíró Tamás

dók között sokan idegenkednek ettől a felfogástól, így körükben létrejött egy új, baloldali(bb) Izrael-párti lobbicsoport, a JCall. Az AIPAC korántsem örült a konkurenciának, s a két szervezet még keresi a modus vivendit.

A fentiekén túl azonban az Egyesült Államok kiállása Izrael mellett nemcsak érdekeken, hanem értékeken is nyugszik. Ezt az Amerika-ellenességre hajló európai közfelfogás vonakodik elismerni, és hajlamos Amerikát és Izraelt egyaránt mohó, cinikus, elnyomó hatalomnak látni, ami az iszlám világ Nagy Sátán – Kis Sátán képletének amolyan szoft változata. Ám épp ez az ellenségkép mutatja, hogy a két országban van valami közös.

Obama elnök (akinek Izrael-pártiságát gyakran számon kérik!) így beszélt erről az AIPAC képviselői előtt:

Amerika elkötelezettsége Izrael iránt mélyebbről fakad – és ezek közös érté-

keink. Két nép, amely szabadságát örösi túlerő ellenében vívta ki, megéri, hogy a biztonságért, melyért eleink harcoltak, minden nemzedéknek tenni kell. Mint két életerős demokrácia, tudjuk, hogy szabadságunkat, jogainkat állandóan táplálni kell.”

Mindez akkor is fontos üzenet, ha tudjuk, hogy választási érdekeit szem előtt tartó politikus szájából hangzott el. Mert nem Barack Obamát jellemzik csupán, hanem az amerikai politikai kultúrát.

*

Vajon működik-e zsidó lobb Magyarországon? Ha igen, hogyan működik, ha nem működik, miért nem? Következő számunkban szándékaink szerint visszatérünk a témára.

1 Claims Conference, World Jewish Restitution Organization.

SZÁNTÓ T. GÁBOR

New York-i napló

LOWER EAST SIDE:
A NYOMOR EMLÉKE

Lower East Side fogalom, a zsidó bevándorlók nyomorától a három nemzedékkel később visszaköltöző unokák és társaik nemzedékéig, mely divatossá teszi a környéket. A Lower East Side Tenement, a bevándorlók emlékkiállítás a sokféle, egymás mellett élő etnikum kölcsönös megbecsülésének, békés egymás mellett élésének példáját nyújtja, de nekem, messziről jött közép-európai zsidónak, kissé rózsaszín és propagandisztikus a filmösszeállítás. Annál inkább érdekel a Lower East Side múltja, az archív filmkockák a bevándorlókról.

Egy-két nemzedék szenvedése, gyermekmunkája és nyomora után és révén tényleg valóra váltották az álmot: a *goldene medine* tényleg otthont és kenyeret adott nekik és utódaiknak. Százazrek felemelkedése és sikere révén, általuk is vált az USA vezető gazdasági és politikai nagyhatalommá. E

multietnikus, az individuum tiszteletére épülő társadalomban nem kellett feltétlenül asszimilációs alkut kötni a felemelkedéshez. S ma egyszerre lehetnek patrióták és öntudatos zsidók. Irigylésre méltó állapot.

1850 és 1890 között nyolcmillió bevándorló érkezett az országba. A bevándorlók tömegét megszürték: ez is a történet része, méghozzá fájdalmas, kínos része. Sokak idős, írástudatlan, vagy munkaképtelen rokonait visszaküldték, s a zsidókat, akik között több volt az írástudó, talán kevésbé sújtotta a hatóság szigora, ám a nyomor őket is sújtotta. Csak a fotók és filmek teszik érzékletessé a korabeli állapotokat. A hagyományban gyökerező szociális érzékenység és a rászorultság következtében, az amerikai zsidó gondolkodás meghatározó vonulatává vált a huszadik század elején a szocializmus: a felelősségvállalás a társadalom elesettjeiért. A *Forwärts* – a *New York Times* példányszámával egykor állítólag vetekedő jiddis napilap – Abe Ca-

Ortodox életkép
lovasrendőrökkel

Vidámpark

han főszerkesztése alatt a zsidó öngondoskodás támogatója volt. Elismerésre készítő példája a kor zsidó gondolkodásának a Strauss fivérek tevékenysége, akik a Macy's tulajdonosaként a Lower East Side új bevándorlóinak nyelvtanítására és az anyatej pasztörizálására költöttek sokat a környéken. E közösségi felelősségtudat, mely ma is példaadó az amerikai zsidóság köreiből – fájó kimondani – alig észlelhető a mai magyar zsidó társadalomban. Az intézmények önerőből való fenntartása, a felelősségvállalás, a közösség ügyei iránti érdeklődés és az adakozási hajlandóság olyan ethosz része, amely a rendszerváltás után egyelőre nem tudott mértékadóvá válni köreinkben. A magyarországi zsidóság közösségi képviselője is ennek az érdektelenségnek megfelelő színvonalú.

A Lower East Side tradicionális ortodox arca mellett a fiatal alternatív kultúra is hangsúlyos, mely a Greenwich Village-ben teljesedik ki. Kis pubok, dzsesszkávézók, szórakozóhelyek jellemzik a környéket. Olyan tér-élmény és szellem, mely otthon foltozokban csírázik, csak itt a vallásosság is éppúgy része a hétköznapi életnek, akár a sokszínűség.

Nem meglepő, legfeljebb nekünk, a kipás, vagy éppen fekete kalapos ortodoxok rendszeres látványa a nagyvárosi forgatagban, vagy éppen a Gap-ben. Irigylem zsidóságuk természetességét, kóser kisvendéglőiket, a vallásos kulinária elterjedtségét. A közép-európai nemzetállamok homogenizáló kultúrájának tapasztalatával a hátam mögött, különösen irigylem a göröcstennek látszó kettős identitást.

Fotók: Mátrai István

EMMA LAZARUS

Az új Kolosszus

Más, mint a görögök híres ércóriása,
kinek hódító lépte földtől-földre terjed.
Tenger-mosta, nyugati kapunk mellett
hatalmas asszony álljon, fáklyája lángja
börtönbe zárt villám, neve: Száműzöttek Anyja.
Ragyogtasson marka jelzőtüzeket:
jöhet az egész világ, arcából lágy szemek
óvják a kikötőt, ikervárosoktól karolva.
„Ósi föld, tartsd meg pompás múltad!” – kiáltják
néma ajkai. „Add nekem meggyőrtjeid, a szegényeket,
kik zihálva vágyják a szabad lélegzetet,
nyüzsgő partjaid nyomorult hulladékát,
küldd hozzám a hontalant, a viharvertet,
fáklyám nekik világít az arany kapu mellett!”

New York City, 1883

Szántó T. Gábor fordítása

BORO PARK: HASZIDOK KÖZÖTT

Fél napot töltünk az egyre vallásosabbnak látszó Boro Park ortodox negyedében Brooklynban, ahol tízezer szám éltek magyarajkú zsidók, s élnek leszármazottjaik. Munkácsi jesiva, silabizálom jiddisül egy sárga iskolabusz oldalán, azután meglátom az épületet is, de nem ez az egyetlen magyar vonatkozású intézmény. Valaha ez volt a magyar askenázi ortodoxia központja NY-ban, ám a következő nemezedék még vallásosabb lett: haszidizálódik a környék.

Akárha a 19. századba csöppennénk, egy hatalmas zsidó falu közepébe, leszámítva a modern közlekedést. Parókás, sokgyerekes asszonyok tereferélnek jiddisül, kalapos, pajeszos, ciceszes férfiak sietnek mindenfelé, kóser boltok mindenütt. Egy idős, sátorlajújhelyi születésű hasziddal beszélgetünk, aki auschwitz emlékeit felidézve kemény szavakat mond – nem a náciakra, hanem

Földvári Gergő:
Ló és jaguár

a magyarokra. Kassáról deportálták, s kilencvenévesen is fontosnak tartja, hogy élményeiről beszéljen. Nem érti, hogy lehet zsidóként ott élni, ahonnan engedték elvinni és megölni a zsidókat. Fiaival ma is naponta tanul, és feleségével vezeti üzletét.

Egy koldusasszony ül az utcán, kéreget. Zsebembe markolok, odaadom az apró nagy részét, de ahogy ellépünk mellette, káromkodva hozzám vágja. Keveset adtam, mondom az elképzelt gyerekeknek, akik felháborodnak a viselkedésén. Én inkább meglepődöm, s elszégyellem magam magyar zsebhez mért adományomon, melyet joggal kevesellt. A *cedáká* nem jótekonyság, hanem igazságtétel a hagyományos felfogás szerint: a szó is az *igazság* kifejezésből ered. A következő asszonynak, akik a földön kuporogva nyújtja előre kezét, és még nyomorultabbnak látszik, többet adok.

MODERN ORTODOX VÁROSNEGYED

A Queens-i Five Town modern ortodox városnegyede az utóbbi másfél évtizedben épült ki, barátnőm rokonaihoz megyünk látogatóba. A szülők nemzedékéhez képest a gyerekek formalizáltabb életmódot alakítottak ki, vagy har-

mincezen élhetnek a környék öt falujában, melyből négy vallásos. Vannak liberálisabb közösségek is a környéken, akadt női konzervatív és homoszexuális rabbi is, de a mainstream modern ortodox. Kipát viselnek a közösségi tereken, kósert és szombatot tartanak, gyerekeiket jesivának nevezett, vallásos és szekuláris tárgyakat egyaránt tanító iskolába járatják, de hétköznapi életük nem választja el őket a környezetüktől: a Downtownba járnak dolgozni. A családtörténetet hallgatom a német papírokat szerző, auschwitzit túlélő bevándorló nagyszülőkről, a már Bronxban született apától, aki nyírségi magyar tájszólásban, erős akcentussal beszél, a bevándorló anyáról, családjaik korábbi ismerettségéről. Megismerkedve gyermekeikkel, az az érzésem, hogy az immár második amerikai nemzedéknek nincs története az előző, s különösen nagyszüleik generációjához képest, ezért is van szükségük hagyományra, hogy vallásos igényeiken túl, életüket beleszőjék egy nagyobb történet fonatába.

Visszafelé Forest Hill, Rego Park városnegyedén keresztül visz az utunk. Az Art Spiegelmann *Maus*-ából ismert környék valaha sok magyar zsidó lakhelye is volt, ma orosz kóser vendéglők, boltok cégerei tűnnek fel.

JIDDIS ÍRÓK LÁBNYOMÁBAN

A MoMA csalódás, a Metropolitan után három nappal is olyan telített vagyok, hogy alig hatnak rám a képek. A múzeum mint kultúráközvetítő eszköz korántsem úgy használandó, ahogy a turisták elképzelik, inkább úgy, akár egy könyvtár, ahova az ember akár naponta betér, s akárcsak beleolvas egy-egy könyvbe. Végignézni lehetetlen, ám egy művészről sem kapunk mély, érzéketlen képet, hacsak nem életműkiállításon. Így legfeljebb egy-egy múzeum mérhetetlen gazdagsága vagy jelentős kapcsolatrendszere tűnik fel, s jó esetben néhány mű emléke ragad meg az emlékezetünkben.

A NY Public Library-ban töltök néhány órát. Kafka szakirodalmat olvasok, nyálamat csorgatva és dühöngve, mi mindenre nem jut időm, s vajon mikor lesz teljes Kafka levelezés magyarul. Vajon mikor szerezheth tudomást arról a magyar olvasóközönség, hogy Kafka nyugati olvasatban többek között egy zsidó misztikus, a vallás elleni lázadásában is a vallást szomjazó aggadista, akit erősen foglalkoztatott a cionizmus, a palesztinai letelepedés, a nemzeti önemancipá-

ció, s akire jelentős befolyást gyakorolt mind a kabbala, mind a jiddis színjátszás?

A Strand-ben, a négyszintessé bővült hatalmas antikváriumban a 12. utca és a Broadway sarkán az amerikai objektivista irányzat zsidó költőinek könyveiből válogatok, és igyekszem nem szétforgácsolni figyelmem a százezernyi kötet között. A család nőtagjai a Mary Poppins musicalt tekintik meg a kakasülőről a New Amsterdam húszas évek hangulatát hordozó színházában, a Times Square-en. Az előadás után sushi-vacsorára megyünk egy munkavállalási engedéllyel itt dolgozó magyar családhoz, fiuk a Yeshiva Universityre készül, s egy másik testvére is itt él. Hajnalban jutunk ágyba.

A Central Parkban keresem Mojse Lejb Halpern lányomát, aki gyönyörű verset írt a parkról és a saját idegenségéről. A jiddis írók NY-jából ma már alig van valami: az egykor százezres példányszámban megjelenő *Forwärts* ma ötezer példányban jelenik meg, angol mutációja a sikeres: a huszonöt-harmincezer példányos *Forward*, mely a *Szombattal* egy időben indult, s melynek korábbi főszerkesztője, Seth Lipsky a kilencvenes években, amikor a szerkesztőségben jártam, büszkén mutogatta az asztalán tartott relikviát: a berlini fal egy darabját.

Az utcán, egy kerítés peremére ülve a Crotona Parkról, jiddis írók egykori törzshelyéről írok verset. New Yorkig kell eljőnnöm, hogy távoli irodalmi rokonokra bukkanjak: félszáz évvel korábbról.

A HUDSON PARTJÁN

A folyóparton sétálunk, esteledik. Singer tán legjobb nagyregénye jut eszembe: a *New York árnyai*. Kimegyünk a mólóra, sokemeletes golfpályáról ütik a magas hálónak a műanyag labdákat, erről meg Antonioni *Nagyításának* teniszmeccse ugrik be. Fedett sportpályák, éttermek sorakoznak egymás mellett. A Surfside vendéglő teraszán zenés grillparti zajlik, kipát viselő férfiak sütnék roston húsokat, virslit, sushi-tálakat is látni.

Naplemente, folyópart, könnyed elegancia, öntudatos és derűs zsidóság. Jó tudni, hogy létezik ilyen is.

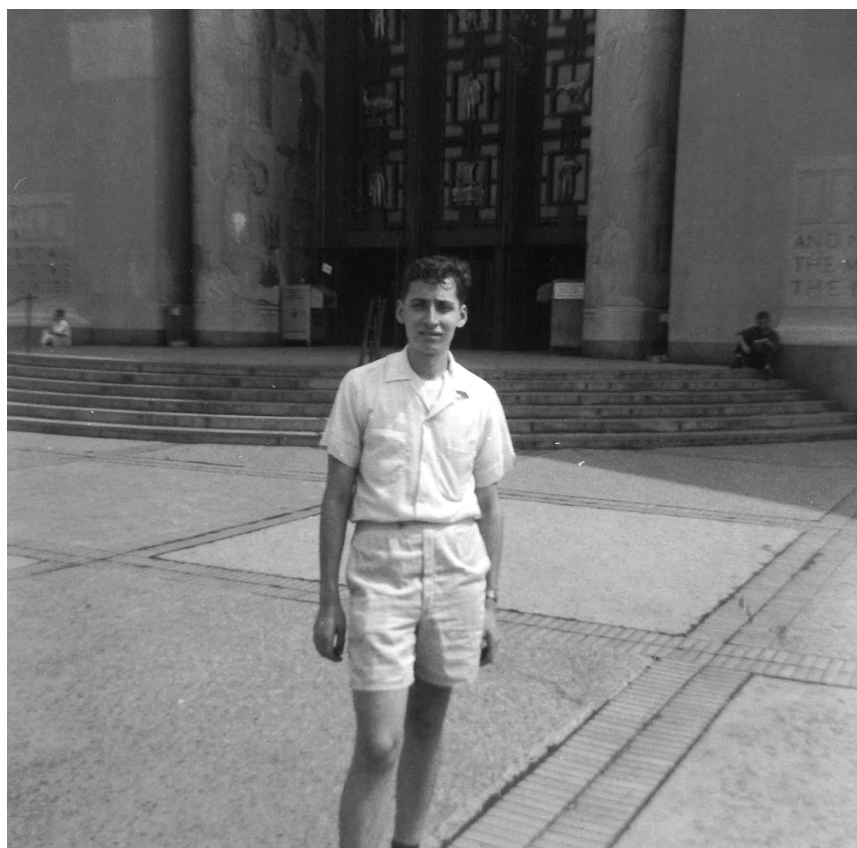
SANDERS IVÁN

New York amerikai magyar zsidó szemmel

A mikor – 1957 őszén – beköltöztünk második New York-i, illetve brooklyni otthonunkba, fogalmunk sem volt, hogy új címünk: Eastern Parkway 777 sok brooklyni zsidónak már akkor ismerősen csengett, hiszen könnyen össze lehetett tévesztetni az Eastern Parkway 770-nel, ami akkor is, azóta is a lubávicsei haszid közösség központja, főhadiszállása. Az előkertes, tetszetős épület,

amely elegáns villának épülhetett a század elején, a forgalmas út túloldalán állott, pont a mi házunkkal szemben. Maga az Eastern Parkway, ez az Andrássy útra emlékeztető széles, farsorszerű, parkosított sugárút, Brooklyn egyik dísze, a 19. század 70-es éveiben épült, tervezői, Olmsted és Vaux, ugyanaz a hírneves páros, akik a Central Parkot is kialakították.

Brooklynnak ezt a negyedét Crown Heights-nak hívják, ami lefordítva (Koronaemelkedő) is szépen hangzik, habár a magyarok inkább Krónheits-

A brooklyni nagykönyvtár előtt 1965-ben

Fiúk a 777-ből 1964 körül

t mondtak. Nem messze innen, az Eastern Parkway elején található Brooklyn legimpozánsabb létesítményei: múzeum, közkönyvtár, botanikus kert, a csodálatos Prospect Park, és nem utolsósorban a Grand Army Plaza, monumentális diadalívvel, szoborcsoportjaival. A legtöbb ezek közül szintén a tizenkilencedik században épült fel, amikor Brooklyn még különálló város volt, az akkori Egyesült Államok harmadik legnagyobb városa. Ennek ellenére az Eastern Parkway-t és környékét, amely évtizedekig tisztas polgári városrésznek számított, az ötvenes évek derekától sokan – kis sé eufemisztikusan – changing neighborhood-nak nevezték, ami azt jelentette, hogy új bevándorlók, fehérek és feketék kezdték elfoglalni azokat a lakásokat, melyekből kiiregedtek, kihaltak a régi lakók, vagy ahonnan jobb lakónegyedekbe költöztek a tehetősebbek.

A Chábád mozgalom az ötvenes években még gyerekcipőben járt. Maga Menáchem Schneerson alig volt ismertebb a többi kelet-európai „csodarabbinál”, akik túléltek a háború borzalmait és megmaradt híveikkel együtt New Yorkban telepedtek meg. A legendás rabbidinasztiák tagjai akkoriban szerény körülmények között éltek, a lubávicsi rebbe udvartartása is csupán néhány emberből állt. Gyakran lehetett őt látni, amint leszegett fejével, magába szállva a közeli President Street-i lakásából az Eastern Parkway 770-be sietett. Két kísérfő tisztas távolságból diszkrétan követte.

Viszont a lubávicsi haszidok már akkor magukra vonták a figyelmet a ferbrengennek nevezett, rendszeres dáridóikkal, melyek során általában kitódultak az utcára és ott folytatták az önfeledt táncot és danolást, fellármázva az egész környéket. Anyám üvöltő derviseknek hívta ezeket a mulatozókat. Mentségére szóljon, hogy magyarországi városi zsidók ilyesmit még a háború előtt sem láttak, a háború után pedig biztosan nem. (Sok évvel később, amikor már rég nem az Eastern Parkway-n laktam, elvittem egyszer egy ilyen ferbrengésre Konrád Györgyöt. A nagy daj-daj közepette odaszóltam Gyurinak: „Nem érdekes, hogy a rebbe olyan hívősen, szinte egykedvűen fogadja a főleg neki szóló éneklést és táncot?” „Teljesen érthető,” mondta az író, „minél tartózkodóbb, annál jobban belehevülnek a hívek. Így tisztelegnek, udvarolnak mesterüknek.”)

Ezzel együtt a mi Crown Heights-unk az ötvenes évek vége felé nagyon is „változó környék” lett. A szomszédos Bedford-Stuyvesant, Brooklyn legnagyobb és zsúfolt néger-negyede egyre inkább terjeszkedni kívánt, amitől Crown Heights lakói, zsidók és nem zsidók, pánikba estek és hanyatt-homlok menekültek. Pár év leforgása alatt a terület arculata szinte teljesen megváltozott. Ugyanakkor Schneerson rabbi úgy döntött, hogy ő és hívei

nem futamodnak meg, bár a folyamatot ők sem tudták igazán feltartóztatni; előbb-utóbb a zsidó Crown Heights kicsiny lubávics-szigetetté zsugorodott. Addigra világossá vált, hogy nem Crown Heights hanem az előnytelegebb fekvésű, vidékies Borough Park lesz Brooklyn legnagyobb vallásos zsidónegyede.

Azért mi is álltunk a vártán egészen 1964-ig. Azokban az években közelebb kerültem a lubávicsi közösséghez, mert mint másodéves egyetemista, tanítónak jelentkeztem a lubávicsi jesivában, ami akkoriban egy valamikor jobb napokat látott épületben működött Crown Heights távoli, elzsidótlanodott csücskében. Fel is vettek, és közel négy évig voltam pajeszos kiskolások „világi” oktatója a késő délutáni órákban. Mint minden magániskola, a jesiva is anyagi gondokkal küzdött. Három héttel előre keltezett csekkben kaptam a fizetésemet. Ha már nagyon hiányzott a pénz, el kellett menni a 770-be, ahol egy pici szobában hosszúszakállú kedves bácsi fogadott, és kicserélte a csekket egy másikra, amit már egy hét múlva beválthattam. Mindamellelt lelkes kezdő voltam nagy tervekkel. Angol órán például a rég elavult olvasókönyv helyett olyan ifjúsági regényeket szerettem volna olvasni a gyerekekkel, amelyek igazán érdekelnék őket és az intézmény szellemének is megfelelnek. Igazgatóm, aki persze szintén rabbi volt, támogatta újításaimat, de először be kellett mutatni a kiválasztott olvasmányokat. Egyszer Mark Twain Koldus és királyfiját ajánlottam. Nem ismerte a regényt, de a történet tetszett neki és elkérte a könyvet. Egy hét múlva csalódottan visszaadta: „Sajnos ez nem fog menni. Összeszámoltam: hatszor fordul elő benne Jézus Krisztus neve.”

Még egy emléket őrzök ezekből az évekből, noha ez már tanítói pályafutásom végén történt. Egy szép napon személyes hírral leptem meg az osztályt: „Fiúk, tanítótoknak a közeli napokban lesz az esküvője. Ennek öröme holnapra nincs házi feladat.” „Éljen! Hurrá! Mázl tov!” – kiabálták. De iskola után odajött hozzám az egyik nebuló és kissé félszegen, bár komoly hangon így szólt: „Mért nem

A 777 előtt – ma

Fotó: Rigó Máté

mondta a tanító bácsi, hogy meg akar nősülni? Van nekem otthon egy nővérem.” Nem akartam kinevetni a gyereket, de rögtön eszembe ötlött, hogy hányszor hallhatta szüleit sopánkodni: „Mi lesz ezzel a lánnyal, mikor fogják már bekötni a fejét?” És arra is gondoltam, hogy a nővér nem lehet több huszonegy évesnél.

Amikor ez történt, már rég nem az Eastern Parkway-n laktunk, hanem Queens-ben, annak is Rego Park nevű negyedében.

Hogy folytassam a személyes szálat, az esküvőm előtti szombati aufruf, a vőlegény ünnepi felhívása a tórához, már egy Rego Park-i imaházban zajlott le, melynek rabbija haszid volt ugyan, de ismerősebb vidékről – Kassáról származott el, ahol a magafajta jámbor kisrabbikból elég sok volt, és megélni a rabbiságból nem volt könnyű. Az aufruf fontos mozzanata a misebérách, amikor a tórához felhívott Isten áldását kéri családjá és a gyülekezet tagjai számára. A házasodni készülő férfiú elsősorban menyasszonya számára kér áldást, miután bement a jövődöbeljé héber nevét. Igen ám, de nekem a nagy izgalomban nem jutott eszembe leendő feleségem héber

neve. Kínos pillanatok következtek. A rabbi, aki hallotta, hogy miskolci lányt veszek el, odafordult hozzám, majd kajánkodva (és magyarul) kérdezte: „Na, hogy hívják? Julcsa? Marcsa?” Azt hiszem, több oka volt annak, hogy a rabbi kiélvezte zavaromat. Egyrészt tudta, hogy kissé elrugaskodtam már a vallástól. És azt is, hogy anyám, akinek apja anyakönyvvézető főrabbi volt Kassán, egy ilyen koldusszegény rebbelével, mint ő, „otthon” szóba se állt volna.

A házasságkötés után elbúcsúztunk a nagyvárostól és kiköltöztünk Long Island-ra, ahol egy ottani college-ban kezdtem tanítani. Feleségem könyvtárosi diplomát szerzett és egy helyi könyvtárban helyezkedett el. Életünk újabb szakaszában megbarátkoztunk a vidéki, helyesebben kertvárosi, szuburbán életformával, bár nem szakadtunk el New Yorktól. Rendszeresen bejártunk Brooklynba, Queensbe, Manhattanbe, és később gyerekestül tettük meg az egy-másfél órás autótutat. Amikor gyerekeink már nagyobbak voltak, velük is bejártunk „minden régi kedves helyet”. Sőt, amikor Magyarországra látogattunk, ott is megmutattuk gyerekkorunk színhe-

lyeit. Eleinte unták ezeket az érzelmes utazásokat, de aztán megszokták, elfogadták, hogy mi (főleg én!) már ilyenek vagyunk.

Közel tíz évvel ezelőtt visszaköltöztünk New Yorkba, és végül Manhattan nyugati részén, az Upper West Side-on kötöttünk ki. Ez a negyed mindig vonzott. Ma sem tudok betelni a Broadway forgatagával, ricsajával (ez az a Broadway, bár a színháznegyedhez képest itt már kicsivel csendesebb). Az utcákon mindig keresem Saul Bellow e környéken játszó remekének, a Seize the Daynek („Minden órának...”) zsidó figuráit, vagyis azok utódait. És legalább nyomaiban szeretném fellelni Bashevis Singer kedvenc és rég eltűnt kávéházait, cafetériáit. Újra és újra megbámulom a városnegyed híres bérpalotáit: az Ansoniát (melynek fontos szerepe van Bellow kisregényében), a neoreneszánsz stílusú, egész tömböt betöltő Aphorpot.

Az elmúlt évtizedekben más tekintetben is sokat változott a zsidó New York. Hogy csak egy példát említek: eltűntek vagy eltűnőben vannak a hagyományos, kelet-európai ihletésű kóser étkezdék és helyettük újjak jelentek meg, amelyek kínálatban, árban a vá-

ros legmenőbb éttermeivel vetekednek. Ilyen a francia „Le Marais”, az olasz „Va Bene”, vagy a „Prime Grill” nevű steakhouse. De megváltoztak a Manhattanen kívül eső régi kedves helyek is. Az idő a lubávicsi haszidokat igazolta: Crown Heights immár egy világmozgalom fellegvára; az évek során egymás után vették át a környék megüresedett régi zsinagógáit, tanintézteit, beleértve a városrész egykor

Harmadikosokkal a lubávicsi jesiva előtt

legelőkelőbb zsidó templomát, a Brooklyn Jewish Centert. A „770” pedig kultikus zarándokhely lett. Ismeretes, hogy az izraeli Kfar Chabad településen felépítették az Eastern Parkway-i

centrum pontos hasonmását. Megfigyeltem: amikor izraeli „chabadnyikok” a brooklyni központról beszélnek, a házszámot – seven-seventy – csakis angolul mondják. Talán azt gondolják, így autentikusabb.

Crown Heights fekete populációja is megnövekedett. Egye több bevándorló érkezett ide a Karib-tengeri szigetszörzökből. A kilencvenes években voltak feszültségek a zsidó és fekete lakosok között, de úgy tűnik, ez már a múlté. A ma is hömpölygő forgalmú, nagyvárosias Eastern Parkway-n a lubávicsiak hatalmas utcai rendezvényei és a Jamaicából, Barbadosból, Haitiből érkezettek karneváljai egymást váltják.

Visszatérve Manhattanbe: új környékünkön van egy zsinagóga, amely számomra minden eddiginél rokonszenvesebb: a prédikációk rövidek, flanc nincs, a hívek hasonszőrűek, közel is van – mi kell még? Mindez persze nem jelenti azt, hogy rendszeres templomjáró vagyok. Az itteni rabbi is szeretet ironizálni. Ha hosszú szünet után újra feltűnök, rám biccent és jó hangosan megjegyzi: „Ritka nagy vendég!” De hiába: se a beszédek rövidsége, se a gyorsan pergő istentisztelet nem köt le eléggé; elmélázok közben, unatkozom. Múltkoriban a luxemburgi zsidó hitközség vezetője tartott beszédet a zsinagógában. Ez azért volt érdekes, mert templomunkat Luxemburgba menekült német zsidók alapították, akik csodával határos módon kijutottak Amerikába 1942-ben rabbijukkal együtt. Akárcsak a jelenlegi rabbi, a luxemburgi vendég is méltatta a gyülekezet akkori rabbiját, Robert Serebreniket, akiről nekem eszembe jutott anyám régi kassai ismerőse, Serebrenik Laci. És máris elkalandoztam. Aztán meg korholtam magam: Mire jók ezek a barangolások a múltban, ezek a vég nélküli nosztalgiatúrák...?

Bár a múlt sokszor érdekes kerülőutakon mégis visszatér. Mindkét gyerekem a megújódott, „dzsentrifkált” Brooklynban lakik, közel a Prospect Parkhoz, a Grand Army Plazához, és nem túl messze a 770-től. Sőt, mi több, fiam három éves unokámat lubávicsi óvodába járatja.

HANÁK ANDRÁS

New York, NY

1981 nyarán érkeztem New York-ba, az új világ, ha nem is forrongott, de alakulófélben volt. 1980 decemberében lőtte le egy mentálisan ingatag személy – hóna alatt Salinger: Zabhegyezőjével – John Lennon-t, alig pár méterre a zenész akkori lakóhelye, a Dakota ház előtt. 1981 januárjában lépett hivatalba Ronald Reagan elnök. Március végén egy bizonyítottan gyengeelméjű New York-i taxisofőr Washingtonban Reagan elnökre lőtt rá. A Gipper* túlélte. E közben Európa csendes volt, újra csendes, bár Budapesten júliusban hangos visítozás közepette megszületett Jancsi unokaöcsém, és Lengyelországban szárnyait bontogatta a Szolidaritás mozgalom. Magyarországon szinte semmi sem szárnyalt, ezért is döntöttem úgy, hogy nem ezt a világot választom további életem színteréül.

Máig jól emlékszem Manhattan első látványára, amikor a repülőtérrel az egyik metrójárattal a 6. sugárút (Avenue of the Americas) és az 50. utca sarkáig jutottam el, majd felmentem a felszínre. Körülnéztem, és amit láttam, olyan lehetett, mint a népmesebeli magyar bakának a majlandi harminckettő torony. Termékek felhőkarcoló vagy csak nagyobbacska, 40-50 emeletes épület sorjázott a túloldalon. Szinte velem szemben volt a Dewey Ballantine ügyvédi irodának otthont adó felhőkarcoló, ahol közel másfél évtizeddel később dolgoztam egy ideig. Az épület nem téveszthető el vagy össze: két modernkori torzó áll a bejárat előtti mindkét oldalon. Elgondolkodtató alkotások. Az iroda ma Dewey & LeBo-

A Dewey Ballantine épülete az egyik torzóval

Az Old Broadway zsinagóga

euf néven működik, és továbbra is büszke arra, hogy névadó partnere New York állam egykori kormányzója, Thomas Dewey volt, aki alig néhány szavazattal maradt le Truman el-

nök mögött az 1948-as választások során. Máig őrzik a Chicago Tribune azon példányát, amely a választás másnapján tévedésből úgy jelent meg, hogy „Dewey Defeats Truman”.

MENDL, GLATT KÓSER

Azért jöttem New York-ba, hogy a Columbia egyetemen tanuljak egy évet. Tandíjat nem kellett fizetnem, de egyebekben magamnak kellett gondoskodnom a megélhetésemről. Igen szerény otthoni és rokoni támogatásra számíthattam. Így már szeptember végén körülnéztem, milyen munkaalkalmak adódnak. Nem tolongtak a lehetőségek, és közben figyelnem kellett arra, hogy a tanulmányokkal is haladjak. Még Jom Kippur előtt mentem le egy amerikai diáktársammal az Old Broadway zsinagógába, amely nevével ellentétben nem Manhattan déli részén, a régi Old Amsterdam negyedben vagy a modern kori Downtown városrészben van, hanem Harlem kelős közepén található. A jogi kar zsidó diákjainak egy része mégis idejárt szombatontként.

A reggeli szertartás utáni kidust egy magyar származású előljáró szervezte meg. Bemutattak neki. Biztosan akadna számomra rész-munka, mondta, annak a kóser élelmiszerüzlet-láncnak egyik boltjában, amelyet Romániában született földije vezetett. Mendl, a bolt tulajdonosa Désen született, az előljáróról csak annyit tudtam megállapítani, hogy bizonyára Dés és Vízakna között lehetett szülőfaluja. Az biztos, hogy mindkettőjüknek cudar életük volt a magyar világban, és családjukból szinte egyedül éltek túl a vészidőszakot.

A sátoros ünnepeket követően elmentem Mendl-hez. Boltja, a glatt kóser minősítésű Meal Mart, a Broadway egyik kis üzlete volt a 77. és a 78. utca között. (A fénykép nem ezt, hanem a brooklyni Borough Parkban máig meglevő üzletet ábrázolja, de a miénk is ilyen volt.) Hamar megállapodtam Mendl-lel. Eleinte csütörtök délután és pénteken dolgoztam, de hamarosan hozzátettük a vasárnapot is. Legalább négy feladatom akad az üzletben. A pénteki nagy forgalomban a pult mögött árusítottam felvágottat, csirkét, téstát, krumplikuglit és májkrémet, majd kora délután házhoz szállítottam a szombati megrendeléseket. E mellett, jobbára a csütörtöki napokon feladatom volt a hátsó bejáratnál lerakott, jégkockákkal hűtött csirkeszállítmány és egyéb csomagok let-

Meal Mart, Borough Park

rőgerolása a bolt pincéjében található hatalmas fagyasztó-terembe. Mivel pedig hamar kiderült rólam, hogy a sütés-főzéshez is értek egy keveset, a csirkehúsleves, a maceszgombóc elkészítése, a sólet felügyelete, majd a megtermett pulykák gondos kisütése, ügyes felszeletelése is nekem jutott.

Mindent nagy adagokban készítettünk, hetente legalább egyszer hatalmas lábasokban forrt a leves, rotyogott a sólet. Igen hamar kibővült házhozszállítási feladatköröm, amely mellesleg a megélhetéshez szükséges bevétel egy jelentős részét generálta. Napközben a város különböző helyein levő rendezvényekhez szállítottam ki a gondosan összeállított kóser hidegtalakat, salátákat és italokat. És amikor már valóban nélkülözhetetlen ember lettem Mendl boltjában, akkor péntek délután, még sábesz előtt, kivittem a környék zsinagógáiba a szombati kiddushhoz valót, vagy az egyéb ünnepi étkeket. Ebben a high tech-et megelőző évtizedben már nem ismerték a sábesz gójt, az ételeket egy készülék tartotta melegen. Az ügyes kis melegítő szerkezetet nekem kellett beállítanom, hogy alapjáraton működjön, majd szombat délelőtt kapcsoljon magasabb fokozatra, hogy a délelőtti szertartást követően kellemes hőfokon legyen fogyasztható az étel.

TÖBBNYIRE TILOSBAN

A házhozszállítást Mendl autójával végeztem. Mindig nagy kihívást jelentett a parkolás, külön furfangot kívánt meg a város keleti oldalán levő rendezvényekre történő szállítás. Az idő mindig sürgetett. Nem tudtunk eléggé korán kezdeni Mendl üzletében, hogy a végén ne égjén a körmünkre a szállítás. Olykor reggel ötkor, hatkor kezdtük, hogy tíz, tizenegy órára ott legyen a megrendelés. Amikor minden bekerült Mendl furgonjába, utánam kiáltották: *Fly Alex, fly!* És repültem is, amennyire tudtam.

Egyik gyakori megrendelőnk az Egyesült Nemzetek Szervezetének székházában volt, a város ellentétes, keleti oldalán, a 42. utca magasságában. Sok egérutat fedeztem fel. De az igazi küzdelem akkor kezdődött, amikor parkolnom kellett. A mai biztonsági szabályok mellett nem tudom, miként oldanám meg a feladatot, ma szinte sehol sem lehet megállni, nemhogy parkolni. A középületeket akkor nem védték betonfalak, a bejutás igen könnyű volt. Többnyire tilosban parkoltam, könnyű targoncámmal toltam be a szállítmányt az ENSZ épületbe, ahová ma kártya vagy chip nélkül a madár sem teheti be a lábát. Többnyire öt-tíz perc alatt végeztem, körülbelül akkora ért oda a büntetést osztogató közeg. A szállítások idegpróbálóak voltak, ugyanakkor igen jó kikapcsolódást jelentettek a szellemi kihívást jelentő jogi-filozófiai tanulmányaimhoz képest. Ezen a téren is szor-

galmasan haladtam előre, 1982 májusában diplomáztam. Ezután két évig rengeteget dolgoztam a városban, néha fordítottam, egy magyar nyelvű újságnál, majd olvasószekesztettem stilisztikailag és grammatikailag gyengén sikerült cikkeket, de a legjobban fizető és leginkább kiszámítható munka mégis a kóser deli maradt. Pedig azokat a dög nehéz csirkés ládákat igen keskeny lépcsőn kellett két kézzel levinni a pincébe, majd felhozni, ha szükség volt rájuk. Volt olyan nap, amikor a pince egyik sötét zugában azon törtem a fejem, hogy vajon József miben bizakodott a kút fenekén. Azt hiszem, én is arra jutottam, amire ő: csak ketten vagyunk e földön, akik innen kihozhatnak, és az egyikük én vagyok. Csak megletebb koromban merült fel bennem az eretnek gondolat, hogy a másik is én lehetek.

MOLNÁR FERENC LAKOSTÁLYA

1984-ben nem Orwell jóslata következett be, hanem felvettek a University of Pennsylvania jogi karára, ahol további három évig tanultam, és ügyvéd lettem Amerikában. A kilencvenes években Budapesten dogoztam és visszatelepültem. A Dewey Ballantine ügyvédeként évente részt vettem a cég látványos és eseménydús vacsoráin a Plaza Hotel báltermében. A vacsora jelentős esemény volt, az európai irodákból érkezett ügyvédek több ízben is a Plaza Hotelben laktak. Az egyik évben arra kértem a szálloda vezetését, hogy azt a

Fotó: Veres Kinga

Zabar's

szobát adják, ahol Molnár Ferenc élt és dolgozott több mint tíz éven át. Nem tudták, hol dolgozott Molnár Ferenc. A következő évben ismét felhívtam a szállodát, időközben megtudtam, hogy a nyolcadik emeletről van szó. Sajnálatos jelezték vissza, hogy a nyolcadik emelet éppen felújítás alatt van.

Az utolsó Dewey Ballantine vacsorát követően a társaság egy része hajnalig a szállodában maradt, vagy az 57. utca egyik nagyhírű klubjába ment át. Ketten úgy döntöttünk, hogy estélyi öltözkünkben inkább a Greenwich Village egyik eldugott klubjába megyünk. Élő

dzsessz-zene volt, igen remek hangulat alakult ki. A közönség nem éppen a jobb módúakból került ki. Nagyon kilógtunk az öltözetünkkel, különösen londoni ügyvédnő kollégám, Lilia mutatott jól fehér estélyijében. Egy idő után az egyik fekete zenész át is szólt nekünk: „Jesus, you're looking fucking good!” „Likewise” – szóltunk vissza neki, „and so is the music” – tettük hozzá, mert az előadás igen jó színvonalú volt. Kora reggel mentünk vissza a Plaza-ba. Kevés reménnyel, de mégsem beletörődően megkérdeztem a recepciót, hogy megnézhetném-e a nyolcadik emeletet.

Megmutatták.

* Ronald Reagan beceneve egy filmszerepe után.

A Szombat és a Bálint ház bemutatja az Ingyenes, cserebere könyvpiacot

November 6. 15.00 óra
Bálint ház (Budapest VI. Révay utca 16.)

Az ingyenes cserebere könyvpiac játékszabályai egyszerűek: személyes találkozásokon keresztül oszthatók meg az olvasmányok és a hozzájuk kapcsolódó élmények. Ahány könyvvel érkezik Ön a Piacterére, annyi könyvvel távozhatsz.

Belépéskor a leadott könyvekért cserébe kupon jár, és annyi könyvet vihet el Ön, ahány kupont kapott.

A Piacon maradt könyveket helyi civil szervezeteken keresztül ajánljuk fel és juttatjuk el egy-egy település vagy kerület rászoruló iskoláinak.

MAGYAR MÉLYREPÜLÉS: KERTÉSZ LEFOKOZÁSA

A többiektől mikor veszik el?

Kertész Ákosnak nincs igaza. Ugyan miért mondana igazat és valódit az, aki minden rosszat a „genetikával” magyaráz, ráadásul ennek a Holokauszta óta nagyon rossz melléközöngéje van, ezt Kertésznek illett volna tudnia. De ennek a véleményéhez az államnak nincs köze. Bárkinek lehetnek bizarr véleményei egy szabad országban, s egy erős államnak el kell ezeket viselnie, pláne, ha az illető nem közszereplő, politikus, államszolga.

Arról van szó, hogy a Fővárosi Önkormányzat (az állami fenyegetést és Kertész visszakozását követően) vette a bátorságot magának, s egyoldalúan és igazságtalanul, egyetlen kínosan rasszista publicisztika miatt vonta vissza

az író díszpolgári elismerését, holott egyes jobboldali írók vagy művészek a rendszerváltás óta szabadon fröcsöghetnek a zsidókra. Csurka István, Döbrentei Kornél, Szentmihályi Szabó Péter József Attila díjas írók publicisztikáit, vagy beszédeit, Makovecz Imre Kossuth díjas építész zsidóellenes megjegyzésekkel fűszerezett nem régi interjút valahogy nem torolta meg az állam, holott ők és elvbarátaik nem egyszer és nem kétszer zsidóztak. Többen közülük gyakran, sőt folyamatosan, szégyentelenül, a saját rasszista közönségük által nagy szeretettel övezve teszik ezt.

Úgy látszik, a magyar zsidók – e logikát követve – nem részei a magyar nemzetnek.

Ha szankcionálni akar a T. Magyar Állam, akkor tegye azt egyenlő mércével. Ha Kertész egyetlen publicisztikája miatt „magyarellenes” lett (s a jobboldali képviselők a Kurucinfo elvárásai mentén működnek a várospolitikában), akkor vonják vissza az antiszemita írók, művészek kiténtetéseit is. Ők aztán tényleg nem most kezdték az ipart, s gyűlölködésük nem hasonlítható egy éppen a Holokauszta miatt is túlérzékeny író egyetlen publicisztikájának amúgy sértő és vállalhatatlan gondolatmenetéhez.

A Kertész Ákost illető kritika indokolt volt. Díjának visszavonása botrányos és semmivel nem magyarázható túlreagálás.

A Szombat szerkesztősége

Csurka István, Magyar Fórum, 2008. szeptember 4.

„Látva és tapasztalva a magyarság kiszolgáltatottságát, másodrendűségbe taposását és a folyamatba tett idegen, elsősorban zsidó, izraeli meg szállást és a teljes hatalomátvitelre való előkészületeket, a MIÉP felkér és felszólít minden becsületes hazáját, népét szerető magyart, keresztényt, hazafit, szegényt, középosztálybelit és tehetősebbet az utolsó óra utolsó percében való összefogásra. (...) egy szörnyű korszak végéhez érkezünk, amelyet csak a Károlyi-féle kloáka kiömléséhez és a Kun Béla-féle zsidó, bolsevik rémuralomhoz lehet hasonlítani. Ugyanezek a sötét, magyarellenes erők most nem akasztással ölnek, hanem kizsákmányolással és médiaterrorral, egészségügyi népiirtással és a nevelés-oktatás tönkretételével, falurombolással és egzisztenciális fenyegetéssel.”

József Attila-díj (1969, 1980)

Döbrentei Kornél, Vasárnapi Újság, 2001. június 24.

„A magyarországi zsidóság nem ép-

pen a nyájas honszerető népréteg szerepében tűnik fel.” (...) A zsidótörvényeket éppen a zsidóság megmentése érdekében, mintegy összekacsintva a zsidóság akkori vezetőivel hozták meg. (...) A német követelések kielégítése érdekében például zsidó deputáció járt fönt Horthynál a doni hadsereg mielőbbi kiküldését szorgalmazva. És hát a papírtalpu bakancsokat valakik akkor is gyártották.”

Döbrentei Kornél beszéde, 2004. február 26.

„Voltaképpen béketüntetésre gyűltünk itt össze, jó akaratú emberek. Mert az a jó, ha végre van akaratunk és készletünk tiltakozni a népiünk megsemmisítésére törekvő, vallási köntösben folytatott engesztelhetetlen háború ellen! A magyarság erkölcsi holokauszta ellen, amelyet álpróféták, álruhában, álarcában – csak a szakálluk a valódi – vezényelnek (...) Nem mindig ott van a sír, melyben egy nemzet süllyed el, ahol ássák. Nálunk ez, ahol állítólag árkokat temetnek, miközben keresztfákat döntenek ki, kivált igaz. A temetőszolgákat máshonnan igazgat-

ják. Onnan, ahová a madár is kéken jár (micsoda madár!), de az nem a boldogság kék madara; csőrében a zöld gally látszatra, kifelé ámtásul a nagyvilágnak, a béke olajága, ám befelé mindez a sustergő gyűlölet mérgébe mártva. Hát ne jöjjön el az ő országga!”

József Attila díj, 1991

Makovecz Imre interjúja, Hetek, 2011. május 6.

„Ez nem ugyanolyan kiválasztottságtudat, mint ami miatt az előbb Heller Ágneséket kárhóztatta?

Nem, mert a magyar sose találta ki, hogy ő Isten választott népe. Egyébként, nem irigylem tőlük, és még hajlandó is vagyok elfogadni, de ha ezt állítják magukról, akkor nem törekedhetnek egy másik nép elpusztítására. Mert a világ meghaladta ezt a szemléletet, és most már szeretet nélkül nem tudunk előbbre jutni. Ez a szeretet nem érzem, és nem édeskedő, kegyeskedő valami, hanem megismerteti velünk...”

Kossuth-díj, 1990

Budapest díszpolgára, 2011

Társ(talan) igazgató

Vezetőváltások az Izraeli Kulturális Intézetben

A 2010 novemberében megnyílt Izraeli Kulturális Intézet gyakorlatilag alapítása óta vezetői gondokkal küszködik.

Balázs Gábor, az első igazgató, meglepő módon, egy hónappal az Intézet ünnepélyes megnyitása után mondott le – miután több, nagy ívű perspektívát felvázoló interjút adott – egyebek közt lapunknak is. A hivatalos magyarázat szerint a váratlan lemondás oka az igazgató adminisztratív feladatoktól való idegenkedése volt. A Wesselényi utcai iskola igazgatói székéből átigazolt Balázs Gábor – képzettségét tekintve – ideális jelöltnek tűnt: a Bar Ilan egyetemen szerzett doktori fokozatot, és otthonos volt mind a magyar, mind az izraeli kultúrában. Ám a filozófiai doktorátus valóban nem okvetlenül tesz valakit rátermett menedzserre.

A fentiekén túl a távozás lehetséges magyarázataként felmerült, hogy a független intézmény igazgatója nehezen tudott jó együttműködést kialakítani a költségek legnagyobb részét fedező Szohnuttal, e befolyásos izraeli állami intézménnyel. Eltérhettek az elképzelések, a hatáskörökkel kapcsolatos felfogások, a munkakultúra.

Balázs Gábor távozése után hirtelen az addig programkoordinátorként működő, izraeli Vered Glickman vette át az igazgatói teendőket. Az elkötelezett, de úgyszintén filozófiai doktorátussal bíró Glickman maga sem tűnt ideálisnak a menedzseri feladatok ellátására, így az Intézet kuratóriuma pályázatot hirdetett a (nem túl gyakori) társigazgatói tisztség betöltésére. Ezzel nem mindenki értett egyet.

Ínséges és politikai színezetű elbo-

csátásoktól terhes időszakban természetesen számosan jelentkeztek, ám a kuratórium két forduló után sem talált alkalmas jelöltet. Végül a korábban elutasított Mezei Márkot hívták vissza. A politikai PR területen és menedzseri szakmában is dolgozó, a zsidó közegben otthonos Mezei három hónap próbaidőre szerződött (társigazgatói működése idején zajlott egyebek közt az Izraeli Dokumentumfilm Fesztivál). Ennek lejárta után a kuratórium meghallgatta őt addigi tevékenységéről, ám sem annak értékelésében, sem az elkövetkező feladatok mibenlétében nem tudtak egyetérteni. Így Mezei – sokak számára váratlanul – vette a kalapját.

A kuratórium ismét új társigazgató után próbált nézni, ezúttal azonban nem hirdettek pályázatot, hanem a meghívásos formát preferálták. Számos jelölttel elbeszélgettek, de új igazgató nem akadt, s a kereső buzgalom is ellankadt. Úgy tűnik, Vered Glickman – filozófus létére – lassan beletanul az adminisztratív munka és a fundraising rejtelmeibe. Igazgatói státusza azonban még megerősítésre vár.

A váratlan lemondások, ellentmondásos lépések, a határozott döntés hiánya kiforratlan koncepciót sejtet. Nem feltétlenül hatalmi harcokról van szó – mint azt néhányan sejteni vélik – az Intézet függetlenségét óvók, illetve az azt bekebelezni vágyó Szohnut között. „A Szohnut egyáltalán nem akar utasítani, ellenkezőleg: örül, ha helyben születnek ötletek és azokat meg is valósítják” – kommentálta a kuratórium egyik tagja a helyzetet.

*

Az elképzelés kezdettől fogva egy független intézetről szólt, amelynek a Szohnut kiemelt partnere, de nem gazdája. Tanácsot ad, véleményez, de nem dönt. Ez – struktúráját tekintve – szokatlan felállás, ha a nálunk működő kulturális intézetek példáját tekintjük:

ezeket egyértelműen a küldő állam finanszírozza és igazgatja. (Miközben – a mai idők szellemében – az igazgató és csapata széleskörű autonómiát élvez a programok összeállításában.)

Az IKI elképzelt struktúrája ígéretes, de törekény volt: az Intézet stratégiáját nem egy izraeli állami szerv, hanem egy demokratikusan felállt, magyar-izraeli összetételű kuratórium határozza meg. Ebben a munkájában tanácsadó testület segíti. A korszerű menedzsment szellemének megfelelően, mindkettő már akkor megkezdte működését, amikor az intézet még csak elképzelés volt. Igen korai szakaszban állt föl a menedzsment is. Az első időkben hatékony volt a csapatmunka, így sikerülhetett izraeli és honi magánadományokból felhajtani az épület megvásárlásának egymillió dolláros költségét, és lebonyolítani a felújítást. Valódi újdonság volt ez a magyar zsidóság berkeiben, amely a rendszerváltás óta is túlnyomórészt állami forrásokból fedezi működésének költségeit.

Ám ebben a szakaszban – mondja egyik forrásunk – már mutatkoztak a később feszültséget okozó jelenségek. A javarészt elfoglalt üzletemberekből álló kuratórium egyre inkább átengedte a napi ügyek intézését a menedzsmentnek, amelyből, munkabíráásával és elkötelezettségével kiemelkedett Eran El-Bar, a Szohnut irodájának vezetője. A megkérdezettek mind egyetértettek abban, hogy ha ő nem viszi a hátán az egész projektet, nem lett volna ünnepélyes megnyitó 2010 novemberében.

Ám azonban nagy előny volt az építkezés idején, hátránnyá vált El-Bar távozése után: az utána maradt légtüres térben nehéznek bizonyult a hatáskörök megosztása a menedzsment és a kuratórium között. Ez, többek elmondása szerint, Mezei Márk távozásában is komoly szerepet játszott.

Amint ő maga mondja: nem tudott egyetérteni néhány kuratóriumi tag jövőre vonatkozó elképzeléseivel abban, hogy kinek a feladata az intézmény működtetéséhez szükséges anyagi források előteremtése. A kuratórium – magasabb díjazás ellenében – ezt az ő feladatai közé sorolta volna, ő azonban, elhárítva a megemelt javadalmazást, a kuratóriumi tagokkal közösen végzett munka mellett érvelt.

„...Két olyan erős állítás került egymással szembe, amelyből az indulatoktól sem mentes vitában egyik fél sem tudott vagy akart engedni” – fogalmazott Mezei. Elmondása szerint az ekkor támadt hirtelen feszültség nyomán mondott le – ami bejáratott üzemmenet esetén talán nem történt volna meg.

Egy másik kuratóriumi forrásunk szerint viszont csupán Mezei nagy ívű elképzeléseinek előrehaladtát szeretnék volna látni, ám ennek nem sok nyomát tapasztalták. Ennek számonkérése vezetett a hirtelen lemondáshoz. Mezei ezt cáfolja, szerinte ilyesmi nem került szóba. Mezei távozása után nem sokkal még két fiatal és ígéretes munkatárs vált meg az intézettől.

Nem a „Kie az igazság?” kérdés az igazán fontos itt, hanem a rendezetlen, kialakulatlan hatáskörök, számos új intézmény gyerekbetegsége.

*

Elmaradt a csapatépítés – kommentálta első számú forrásunk a helyzetet. Hiába újult meg az épület, ha a működtetők nem épültek ez idő alatt. Márpedig csapatot építeni éppúgy szükséges, mint falakat. És e kritika nemcsak az intézet vezetését érinti, hanem a kuratóriumot is, nemkülönben a tanácsadó testületet, amely – mint mondta – sosem tudott kibontakozni.

A tanácsadó testületet az intézmény vezetése hívja össze – feleli erre utóbbi egyik tagja. A kuratórium soha nem kezdeményezte, hogy a tanácsadó testülettel közösen üljön össze. Utóbbinak kizárólag a programok kapcsán kérték véleményét, nem a működés egészét illetően.

Arra az ellenvetésre, hogy a kuratórium napi ügyekben nem dönthet, első forrásunk azt feleli, hogy a testület a stratégiai döntéseket is egyre inkább átengedte az Eran El-Bar vezette me-

nedzsmentnek. Egyre inkább a Szohnut vezetője és csapata látta el a gazdátlanul maradt feladatokat. Övék volt a döntés, miközben a kuratóriumé volt a felelősség. Eran El-Bar távozása így zavarokat okozott mind a pénzügyek, mind a menedzsment terén. A Mezei Márk távozásával kapcsolatos zavarok is ide vezethetők vissza: „a kuratórium nem volt képes”. Tény: a kuratórium május végétől szeptemberig nem ülésezett, noha ez az adott helyzetben nagyon időszerű lett volna.

– Ilyen egy magyar-izraeli vegyes kuratórium – kommentálja a helyzetet kettes számú forrásunk. Ez egyben utalás a két közeg dinamizmusának, koncepciózusságának különbségeire. Egy hosszabb piaccgazdasági történettel rendelkező országban, mint Izrael, egy adományokra épülő szervezet kurátora tudja: részben azért van ott, hogy pénzt adjon, vagy szerezzen.

„Ahelyett, hogy modell-intézmény lett volna, az IKI a magyar zsidó szervezetek nem egy problémáját mutatja” – állítja első forrásunk.

*

Az IKI épületének megnyitásakor ide költözött a Szohnut irodája, és a cionista ifjúsági szervezetek is. A ház vezetése törekedett arra, hogy a fiatalok rendezvényeit beépítse a ház programjába: ez koncepciójának része volt. Mostanra addig jutottak, hogy a ház csapata és a fiatalok (profik és önkéntesek) között igen nagy az átfedés.

A ház programjainak nagy része e szervezetek tevékenységéből áll össze. Itt koordinálják a *Taglit* programot (16 év fölötti zsidó fiatalok izraeli utazása); a *Tikkun Olam*-ot (hároméves, izraeli önkéntességgel kombinált program); a *MiNYanim*-ot. Utóbbi egy posztszovjet országokban működő, ifjúsági vezetőképző, melyet a New York-i zsidó szervezetek támogatnak (ezért a kiemelt NY a nevében). Büchler Tamás, e programok egyik koordinátora, aki a Szohnut alkalmazásában áll, elmondja, hogy az IKI épületének megnyitásával Budapest szerepe megnőtt a cionista ifjúsági programok terén: jó infrastruktúrája miatt itt van a Szohnut regionális központja, csakúgy, mint a Maccabié, mely a zsidó sportolók találkozáját koordinálja.)

Az itt dolgozó fiatal csapatot mindenki dicséri kezdeményezőkézsége, önállósága miatt. Kettes számú forrásunk szerint a ház menedzser-igazgatóját is bizvást meg lehetne köztük találni – egy ilyen javaslaton azonban valószínű több kuratóriumi tag is elcsodálkozna.

*

A Szohnut ifjúsági programjai azonban – bármily kitűnőek – nem fedik le az Intézet küldetését, ami az izraeli kultúra, s ez által Izrael Állam megismertetése a magyar közönséggel. A táncházakon kívül szeptemberben négy program zajlott a házban és kettő azon kívül. Utóbbiak: az IKI csapata közreműködött a Nyári Zsidó Fesztivál alkalmával az Idan Raichel Project (izraeli világzene) Pestre hozatalában, s ott volt a Gödör Klubban, az „Európai nyelvek koktél bárján” is. És persze a programok közé sorolandók a héber nyelvtanfolyamok, melyeknek – a tájékoztatás szerint – 300 hallgatója van. Két kiállítás is látható az épületben szeptember-október hónapban, továbbá folyamatosan működik a kávéház és a könyvesbolt.

Büchler Tamás az izraeli magaskultúra számos nagyságát sorolja a meghívandók között, mikor a tervekről beszél. Ez persze pénzkérdés is, noha, mint mondja, jól tudnak alkudni, hivatkozva az IKI egyedülálló küldetésére.

A pénz a következő évadra szűken megvan: Vered Glickman egy frissen beérkezett, komoly adományt említ, valamint további lehetséges forrásokat. Az egyik kurátor biztos abban, hogy az IKI nem húzza le a rolót: a Szohnut és az épület megvásárlását finanszírozó Motti Zisser nem fogják hagyni, hogy eddig befektetett pénzük és munkájuk veszendőbe menjen.

*

Az eltérő interpretációk ellenére a megkérdezettek közül senki nem beszélt nehezteléssel másokról, nem bánta, hogy – ha csak rövid időre is – az IKI csapatában dolgozott. Senki nem távozott haraggal, ellenkezőleg: az Intézetnek mind további sikereket kívántak. E tekintetben az IKI szellemisége kétségkívül eltér a magyar zsidóságétól: az intrika légköre idegen tőle. S ez mindenképpen biztató jel.

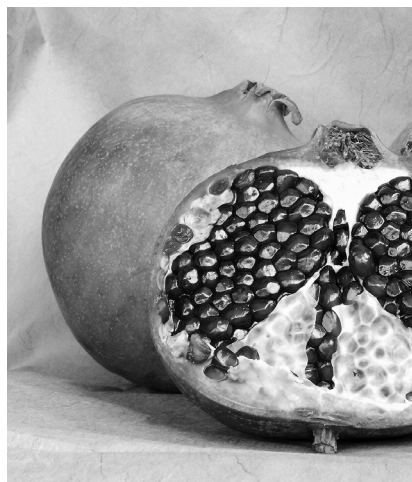
Gadó János

Nagyünnepek a gránátalma körül

Évek óta önkéntes világi vezetőként dolgozom progresszív zsidó hitközségben. A Nagyünnepek számomra tipikusan rendezvényszervezéssel telnek, emellett próbálok spirituális feltöltődésre időt szakítani. (Persze, erre Elul hónap való, mondanák a bölcseink...) Az idei évre egy szimbolikus kísérőt választottam társamul, amely figyelmemet segíti a helyes értékekre fókuszálni. Egy gyümölcsöt, ami elsőre akár röhejes new age faülegetésnek is tűnhetne, de ha megkapirgáljuk a gránátalma mögött rejlő zsidó értékeket, személyes és közösségi élményeimet, talán könnyebben elfogadható útitársként.

Ha mást nem is, a tanulás iránti vágyunkat és kötelességünket biztosan szimbolizálja a gránátalma, hiszen ha összeszámoljuk a tórai, talmudi és kabbalistikus említéseket, máris hosszú heteken keresztül ismerkedhetünk hagyományunk sokszínű értelmezéseivel. Ilyen például a sivatagi vándorlás vége felé (IVMózes 20:5) a reklamáció, amelyben a nép számon kéri vezetőin, miért is hozta olyan helyre, ahol nincs víz, sőt még gránátalma sem terem? Néhányszor átéltem már ezt a helyzetet, mivel közösségemmel egy hosszabb úton haladunk a saját zsinagóga eléréséig, és ilyenkor fontos, hogy az ember vagy tudjon vizet fakasztani a sziklából, vagy legalább egy kósza gránátalmát felmutatni az elégedetlenkedőknek...

A Tórában még a főpapi ruha egyik alap díszítőelemeként is szerepel a Rimmonin (IIMózes 39:24), amellett, hogy minden Tóra tekercs díszeként mintegy lezárja az Éc Hájimot. Közösségünk Tórájához nagymamám segítségével jutottunk, akit túlélőként ismerőse megkerestett egy elpusztított alföldi haszid közösség hátrahagyott kincsével. Egyéb-ként Mama határozottan állítja, hogy a

100%-os gránátalmalé jobban karban tartja vérnyomását, mint bármelyik gyógyszere. Ha ránézek egy gránátalmára, ezen élmények is hozzá tartoznak.

A talmudi értelmezés a micvákhöz, és különböző embertípusokhoz köti ezt a gyümölcsöt. A Nagyünnepek során igen különböző hozzáállású emberekkel találkozom, és bár nem feltétlenül mindenki velük vagyok megbékélve, kiváló alkalom ezeken az érzéseken felülkerekedni és velük közös erőfeszítéssel valamilyen micvát elvégezni. Remélem, ez idén is sikerülni fog.

Rabbinövendék öcsémtől egy pár utazó sábbati mecsestartót kaptam ajándékba egy-két éve. Gránátalmát formáznak, és milyen jól is jöttek, amikor hosszabb úton péntek este megpihenve tudtam gyertyát gyújtani, legutóbb egy vidéki vallásközi párbeszéd konferencián, ahol érdeklődve figyelte a hallgatóság előadásomat a progresszív zsidóságról. A helyszín egy jelenleg szállodaként is funkcionáló néhai kolostor volt, amelybe így a gránátalmákon keresztül is elkísért a Sábát, amelynek megünneplése, helytől függetlenül, számomra mindig kihívás a rohanó munkahét végeztével. Tudjuk, hogy a zsidóságban a „logisztika” és a spiritualitás kéz a kézben jár, ezért is vagyok hálás ezért az ajándékért testvéremnek.

A legszebb iparművészeti kerámia gránátalmát Isztambulban vehettem kézbe először. Tűzpiros máza szinte hipnotizált, tudtam, hogy nem távozhatok nélküle. A bazári alkuban elgyengültem, mivel úgy éreztem, a tárggyal összecsomagolva jár nekem a teljes zsidó szimbólum csomag, hát a hülyének is megéri ennyiért, nem? Az alku tanulságain túl fontos emlékeztető számomra, hogy zsidó szimbólumokat más kultúrájú közegben is találhatunk, nyitott szemmel kell járni, és meg kell próbálni a közös dolgokat előtérbe helyezni, még ha politikai vagy diplomáciai feszültségek is terhelik napjainkat.

A zsinagógai újevben az erkölcsi támogatásra különösen nagy szüksége lesz közösségünknek, mivel az új egyházügyi törvény súlyosan hátrányos helyzetbe hozott minket a többi zsidó vallási irányzathoz képest. Ebben a nehéz helyzetben az összefogás lehet a megoldás, közelebb hozva egymáshoz a két független progresszív (reform) hitközséget, a Bét Orimot és Szim Salomot.

Ezt a Ros HáSánát mindenesetre már a kerámia gránátalmával ünnepelhetjük, magammal is viszem a zsinagógába újev másnapján, hogy más is gyönyörködhessen benne. Bár az etrogé a főszerep, de Szukotkor is nagyon aktuális a gránátalma, még ha csak ételként tekintünk is rá. Idén októberben a Szim Salom Hitközség a nyitottság jegyében a Szent István parkban állítja fel a szukát, amelyben közös tanulás, étkezés és más izgalmas programok várnak minden érdeklődőre!

Ezen időszakban különösen fontos a játékonyság – jusson adományunk zsidó közösségünknek, vagy azon kívüli rászorulóknak. Ezzel átléphetünk én-központú mindennapjainkon, és valami nagyobb részévé válhatunk, akárcsak a gránátalma magok alkotják a kerek egész gyümölcsöt.

Radvánszki Gábor

volt elnök, Szim Salom Hitközség

„Ilyen kaján emberekre nincs szükség”

A kilencven éves Kaján Tiborral beszélget Várnai Pál

Karikaturista, grafikus, érdemes és kiváló művész, az Aranytoll, a Pulitzer emlékdíj kitüntettje, élő legenda. Kaján (Kalász) Tibor az idén márciusban ünnepelte kilencvenedik születésnapját.

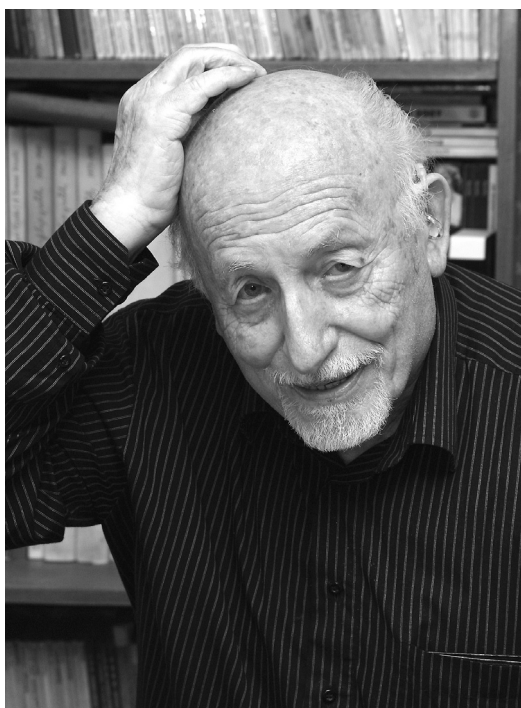
– *Mondjon pár szót gyermekkoráról, ifjúságáról, pályakezdéséről!*

– Miskolcon születtem, tíz éves korom óta rajzolok. Az újságok szöveg-tengerében észrevettem kis ábrákat, nagyon tetszettek és magam is próbálkoztam ezzel. A Vörösmarty gimnáziumban érettségiztem, s mivel egyetemre nem mehettem, az Óbudai Guttmann és Fekete harisnyagyárban dolgoztam kötszővő munkásként. Majd behívtak munkaszolgálatra, Kárpátaljára. Vácott szabadultam.

– *Utána Szegedre került, ami akkor, 1945 első hónapjaiban szinte az ország fővárosa volt.*

– A felszabaduláskor öten voltunk együtt és haza szerettünk volna menni szüleinkhez, Budapestre, de a város még ostrom alatt állt és nem engedtek be bennünket. Hallottuk, hogy Szegeden már beindult az élet, és elindultunk oda gyalog. Még a pestiek közül is sokan Szegedre jöttek, mert ott volt élelem és aránylag normális élet. Beindult a színház is, sok kitűnő színész, rendező lejött oda játszani, így például Beregi Oszkár, Lehotay Árpád, Alfonzó és mások.

– *Vajon az a jó, ha egy karikatúra üzenete, rejtvénye azonnal felismerhető, vagy inkább az, ha gondolkodni kell rajta? Ellentétben például a viccel, amit vagy azonnal megértünk vagy nem.*

Fotó: Tóth Csilla

– Gondolkodni mindenképpen kell. A karikatúra tulajdonképpen két elemből tevődik össze, képzőművészetből és témából, tartalomból. Nem mindegyik vicces. Vannak bölcselkedő rajzok, olyanok, amelyeken nem nevetünk.

– *Idézném önt: „A karikatúra olyan, mint a rejtvény, ki kell találni”*

– Igen, a karikatúra egy rejtjeles ábra, meg kell fejteni. Meg kell tanulni olvasni és erre nem mindenki képes. A humorérzék mindenképpen segít.

– *Valahol azt is mondja, hogy a karikatúra mosolyt fakaszt. Én azt gondolom, hogy aki mindenben nevet, az tulajdonképpen semmin sem nevet.*

– Ez igaz. Karikatúra egyébként annyi van, ahányféle nevetés: kacagás, röhögés vagy bölcs mosoly. Az olvasó jellemén is múlik, hogy

mennyire érvényesül egy karikatúra.

– *Gondolom, egy karikaturista jó megfigyelő is kell, hogy legyen?*

– A képzettársításnak erősnek kell lenni, kell tudni meditatálni, felismerni bizonyos dolgok hasonlóságát, megtalálni a rejtett összefüggéseket.

– *Egy újabb Kaján-idézet: a karikaturista „alkalmazhatatlan grafikus”. Mit ért ez alatt?*

– A karikaturista, ellentétben a plakátrajzolóval, nem konkrét feladatot teljesít. Ő maga találja meg a témáját.

– *Az Ön karikatúráiról azt írják, hogy azokat nem annyira a helyzet, hanem a mögöttes gondolat jellemzi.*

– Hogyne, a gondolat nélküli karikatúra csupán illusztráció lenne.

– *Mennyire legyen aktuális egy karikatúra?*

– Legyen időszerű, de ne legyen naprakész. A korra kell, hogy jellemző legyen.

– *Különböző korszakok különbözőképpen kedveznek a karikatúrának. A mai, úgy gondolom, nem kedvez a humornak. Viszont én azt tapasztaltam, hogy az ötvenes évek diktatúrája idején nagyszerű volt a humor, rengeteg vicc született.*

– A diktatúrákban nehezebb a karikaturista helyzete. Az ilyen helyzetekben az érvényesüléshez alkalmazkodni kell. A szólásszabadság mértéke viszonylagos.

– *Lehet kormánypárti a karikatúra?*

– Volt ilyen, de az igazi karikatúra szemben áll a hatalommal, ellenőrzi azt...

– *Én valamikor a Ludas Matyi rendszeres olvasója voltam, még az emigrációban is járt nekem. Sokan olvasták, szinte az volt a politikai újság. Ön több helyen megírta, hogy a Ludas Matyi azért nem volt egy könnyű munkahely.*

– A történelmi korszakoknak megfelelően a Ludas Matyi is változott. Voltak nagyon nehéz évek, az ötvenes évek például, amikor valójában ál-karikatúrák születtek, amelyek inkább propagálták a rendszert, ahelyett, hogy bírálták volna. A karikatúra kritikai műfaj, amely akkor elég nehéz helyzetbe került. Azt kell mondanom, hogy a politika területén nem voltak igazi karikatúrák, inkább a kommunista párt politikájának a támogatói voltak.

– *Ezt is lehetett élvezettel csinálni?*

– Nem nagyon. Csak abban az esetben, ha kaptunk egy oldalt, ahol szabadon választhattunk témát és nem kellett a politikára reagálnunk.

– *Lehetett visszautasítani egy megbízást?*

– Igen, volt rá mód, ki lehetett bújni, azzal, hogy valakinek a rajzstílusa nem volt alkalmas egy adott téma megrajzolására.

– *A szex, a házasságon kívüli kapcsolatok nagyon divatosak voltak a lapban. Személy szerint én kedveltem Vasvári Anna szellemes rovatát, a „Női dolgokat.” Az amerikai New Yorkerben nagyszerű karikatúrák jelennek meg. Oda dolgozott Saul Steinberg is, akit Ön a század legnagyobbikának tart.*

– A mi ideálunk elsősorban az angol karikatúra volt, de a New Yorkerben megjelent rajzok is éppolyan érdekesek voltak a számunkra, mint például a londoni Punch rajzai. A franciákat is kedveltük. A szerkesztőségünkbe jártatták a Le rire-t és a Le canard enchainé-t. Versenyben próbáltunk maradni velük, ami nem volt könnyű, mert, mint említettem, a pártos szerkesztők nagyon farszírozták a politikai ál-karikatúrákat.

– *Én nagyon szerettem a francia Jean Effelt, az ő Ádám és Évának.*

– Vele személyesen is találkoztam

Kaján Tibor munkája

itt Budapesten, ahol kiállítása volt, amelyet részben én rendeztem. Kitűnő rajzoló kollégám, Kassowitz Félix volt a tolmács.

– *Kasso unokája nagyon neves filmrendező lett Párizsban. Most újból egy műfaji kérdésem lenne. A napokban nézegettem a neves német George Grosz rajzait. Ön hogyan határozna meg a különbséget a szatíra és a karikatúra között?*

– A szatíra támadó, erősen kritikai műfaj. Az irodalomból is tudjuk, hogy mi a szatíra és mi a humor. A szatírában a szellemesség helyét talán inkább az élesség foglalja el.

– *Ön akkor volt fiatal, amikor a magyar, a pesti humor legkiválóbb képviselői írtak: Karinthy, Heltai, Molnár. Mennyi jutott el ezekből egy kamasz fiú tudatáig?*

– Faltam ezeket az írásokat, például a Színházi Életben megjelenteket.

– *Ma a karikatúra pályának va-*

gyunk a tanúi. Nem jobb a helyzet a humor terén sem, viccek is alig vannak. Mikor, milyen időszakban tudott a legszabadabban alkotni?

– Azt hiszem, hogy a hetvenes években. A legrosszabbak, a legkeményebbek pedig az ötvenes évek voltak. Ha egy szerkesztő a helyén akart maradni, ki kellett szolgálnia a rá rótt propagandisztikus elveket. A lapokat központilag tartották kézben.

– *Ez ismerősen hangzik. Moldova Györgynek, aki egy interjúsorozatot készített Önnel, azt nyilatkozta, hogy 1945 után kezdett igazán foglalkozni a zsidóságával. Gondolom, hogy ez összefüggött azzal, hogy milyen sokan pusztultak el a családjában?*

– Már előtte is, hiszen nem lehetett nem foglalkozni a származással, és nemcsak a kényszer miatt. A valahova tartozás vágya volt ez, a melegítő közelség vágya.

– Ez valószínűleg egy szellemi kör volt, hiszen a humoristák szinte kizárólag zsidók voltak. Talán a rajzoló is.

– Igen, így van. Hogy miért? Talán az üldöztetés elleni védelem, az emberi méltóság megőrzése, amire a humor nagyon alkalmas.

– Valaki említette, hogy Ön dolgozott egy cionista folyóiratnak is.

– Igen, emlékszem. Ez nem volt egy intenzív munka, voltak ott barátaim, akik időnként kértek tőlem rajzokat. A lap címére, amelynek a szerkesztői később alijáztak, már nem emlékszem.

– A szerkesztők között volt Gárdos, aki Dosh néven nagyon híres lett Izraelben.

– Nagyon jó barátom volt, egy osztályba jártunk. Szinte vetélkedve rajzoltuk a tanárokat.

– Ha már itt tartunk, honnan kapta a Kaján nevet?

– Egy szigorú és humortalan tanáromat rajzoltam le az iskolában. Minden reggel el kellett mondanunk a Hiszekegyet, s ahogy felálltunk, a tanárunk meglátta a padomon a rajzot. Amikor a mögöttem ülő diákok elkezdtek röhögni, a tanárom felkergetett az igazgatóhoz, aki megrovásban részesített. Majd utánam kiabált, hogy ilyen kaján emberekre nincs szükség. Így lett a művésznevem Kaján, s az ilyen álnév abban az időben egész Európában divat volt.

– Könyveket is illusztrált.

– Igen, azon kívül úgy nyolc önálló könyvet is kiadtam.

– Van egy aforizma gyűjteménye is. Idézek: „Még nagyon fiatal vagyok, mert hosszú halál áll előttem.” Mondana még párat?

– A fájdalommentes szülőt már kitáldták, a fájdalommentes zsidót még nem. Egy női arcon a leghatásosabb szépítőszer az értelem. Egy könyvű olvasó is létezik. A tehetségtelenség is lehet sokoldalú.

– Úgy hírlík, hogy most is dolgozik egy könyvön.

– Ebben olyan rajzok lesznek, amelyeket nem jelentettem meg, de sajnáltam eldobni. Ezek vázlatok voltak, így ez nem szokványos könyv lesz.

– Melyik kiadó adja ki?

– A Karton kiadó 2011-ben.

HEISLER ANDRÁS KITÜNTETÉSE

Heisler András idén tavasszal vezető tisztségek várományosaként indult a hitközségi választásokon – súlyos alapszabálysértésekkel, botrányt kavarva állították félre az apparátus urai. Mostani kitüntetése valószínűleg szolid üzenet: az állam szemében a Mazsihisz és a zsidóság immár nem azonos fogalmak.

Heisler Andrást, a Mazsihisz volt elnökét a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki augusztus 20-án. Heislerrel együtt hasonló állami elismerésben részesítette Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes Jávor Mátyást, a székesfehérvári hitközség elnökét, valamint László Miklóst, a Mazsihisz és a BZSH vezetőségi tagját. A kitüntetetteknek gratulálunk.

Nincs abban semmi meglepő, hogy a zsidóság képviselőit időről időre a kitüntetettek között látjuk – az államhatalom még véletlenül sem akarja diszkrimináció látszatát kelteni.

Hogy ki érdemes az állami elismerésre, azt a kormány képviselői – érthető módon – a bennfentesektől, esetünkben a Mazsihisztől tudakolják meg. (Nyilván így kapta meg 2005-ben Zoltai Gusztáv, a Mazsihisz ügyvezető igazgatója is a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét a Csillaggal – ugyancsak augusztus 20-án alkalmából.)

Jávor Mátyás és László Miklós, akiknek érdemeit nem vitatjuk, nyilván a Mazsihisz jelöltjei voltak. Heisler András – aki 2005-ben lemondásra szólította föl Zoltai Gusztávot, s ebbe azonn mód belebukott – aligha. Heisler idén tavasszal vezető tisztségek várományosaként indult a hitközségi választásokon – súlyos alap-

szabálysértésekkel, botrányt kavarva állították félre az apparátus urai.

Augusztusi kitüntetése valószínűleg szolid üzenet: az állam szemében a Mazsihisz és a zsidóság immár nem azonos fogalmak.

A Mazsihisz vezetői alighanem vetették az üzenetet. Honlapjukon először korrekt tájékoztatás jelent meg a három kitüntetett nevével. A szerkesztő azonban már valószínűleg ezzel átlépte a Síp utcában megengedhető határokat. Egy nappal később már csak Jávor Mátyás és László Miklós méltatását közölte a Mazsihisz.hu, a szeptember elején megjelenő Új Élet, a Mazsihisz lapja pedig már egyáltalán nem is említi, hogy Jávor és László mellett volt egy harmadik kitüntetett is. Heislernek ott nyilván nem jár laudáció.

Kínos asszociációnk támadt: a harmincas évek szovjet fotóiról a párt és állami vezetés sorra kiretusáltatta a kegyvesztett vezetőket, egykori elvtársaikat. A rendszert sztálinizmusnak hívták, a kiretusált személyeket általában kivégezték.

Nagy megkönnyebbülés, hogy mára már csak a retus maradt.

Helyesbítés

Egy pírzi fesztivál című szeptemberi cikkünkben a Marom Egyesület évi rendes támogatóinak sorából kimaradt a JDC neve. A hiányos információ az egyesületet vezető Schönberger Ádám közléseként került föltüntetésre. A mulasztásért az érintettek és olvasóink elnézését kérjük.

Rebecca Newberger Goldstein

(sz. 1950. február 23.) amerikai regényíró és filozófia professzor. A New York állambeli White Plainsben nőtt fel, ortodox zsidó családban. A Barnard College-ben kezdte egyetemi tanulmányait, majd a Princetonon doktorált. Ezután visszatért a Barnardra filozófiát tanítani, 1983-ban ott jelent meg első regénye is *The Mind-Body Problem [A test és lélek problémája]* címmel. A félig komoly, félig humoros történet az értelem és az érzelem harcáról szól, miközben a zsidó hagyomány és identitás kérdéseit vizsgálja. Goldstein célja saját bevallása szerint az volt a regénnyel, hogy az intellektuális küzdelem szerves részévé váljon a 'valóságos élet', vagyis filozófiai indíttatású regényt szeretett volna írni. További regényei: *The Late Summer Passion of a Woman of Mind [Egy gondolkodó nő későnyári szenvedélye]* (1989), *The*

Dark Sister [A sötét nővér] (1993), *Mazel* (1995), *Properties of Light [A fény tulajdonságai]* (2000), és végül *36 Arguments for the Existence of God: A Work of Fiction [36 érv Isten létezésére mellett: fikció]* (2010). Novellái a *Strange Attractors [Különös attraktorok]* című gyűjteményben jelentek meg 1993-ban. A szépirodalmi műveken kívül írt két tudományos

életrajzot is: Kurt Gödelét és Baruch Spinozáét. Goldstein a Barnard College mellett a Columbia és a Rutgers egyetemeken is tanított, és vendégprofesszorként órákat adott a Brandeis egyetemen, illetve a hartfordi Trinity College-ben. A Massachusetts állambeli Bostonban és Truro-ban él. Első férjétől, Sheldon Goldsteintől elvált, második férje Steven Pinker harvardi pszichológus. Gyermekai: Yael Goldstein Love regényíró és Danielle Blau költő.

REBECCA GOLDSTEIN

Raizel Kaidish öröksége

1945-ben, Buchenwaldban történt. Volt ott két fiatal zsidó lány, akik nagyon összeharagkodtak raboskodásuk néhány hónapja alatt. Mindkettejük családjából egyedül ők maradtak életben. Egy reggel, ahogy felébredtek, egyikük túl gyengének érezte magát ahhoz, hogy munkába álljon. Felírták a nevét a halállistára. A másiknak, Raizel Kaidishnak az jutott az eszébe, hogy inkább ő, Raizel fog a gyengékkel menni. Mondhatná a németeknek, hogy valami hiba történt, és ha azok látják, hogy milyen erős és munkaképes, minden rendben lesz. Valaki feljelentette a lányokat és mindkettejüket elgázostották. A feljelentő jutalmul megkapta Raizel konyhai állását.

Engem Raizel Kaidishról neveztek el. Anyám ismerte őt a lágerből. Különös, hogy bár a háború minden rokonától megfosztotta őt, anyám az első gyerekének, az egyetlen gyerekének a családon kívülről választott nevet, méghozzá a buchenwaldi nyolcas blokk hősnőjének nevét.

Anyám acélos erkölcsi tartását a láger alakította ki. Tűzben edződött, így

erős lett és hajlíthatatlan. Az egyik alapelve az volt, hogy én szenvedés nélkül is megtudhatok mindent, amit neki ott kellett megtanulnia.

Erkölcsei nevelésem korán kezdődött. Eleinte csak meséket hallgattam a lágerről. A való életemben az emberek kedvesek voltak vagy undokok, de legtöbbjükben volt egy kicsi mindkét tulajdonságból. A mesékben viszont csak szentekről és bűnözőkről volt szó, hősookról és gonosztevőkről. Emlékszem, megkérdeztem erről anyámat, és ő így válaszolt: – Tudod, Rose, ha normál időket élünk, a normális emberek hol kedvesek, hol undokok is egy kicsit. De ha nehéz idők jönnek, ha nincs mit enni vagy inni, ha háború van, nincs olyan, hogy valaki hol kedves, hol meg undok. Olyankor minden rendkívüli. Rendkívül gonosz vagy rendkívül jószágos.

Az életemből ismert emberek nem tűntek számomra olyan valóságosnak, mint az emberek a mesékben. Ha becsuktam a szemem, nem láttam magam előtt a barátaim vagy a családtagjaim arcát. Apámról mindössze egy

keret nélküli csillogó szemüveg köré tétován rajzolódó szomorú arc maradt meg. (Gyerekszemmel úgy láttam, hogy a gondosan tisztított üveglencséről visszaverődő fény nem a valóságot tükrözi: kemény és ellenálló benyomást kelt, holott apám minden ízében engedett a legfinomabb érintésnek is.) Még anyám arcvonásait sem tudtam felidézni, csak a körvonalakat: magas, mindig egyenes tartású, szürke vagy sötétkék kosztümben és fehér blúzban, világosbarna haja laza kontyba kötve a tarkóján.

De a lágerről élénk és részletekre kiterjedő képeim voltak. A rózsaszín rügyek szobám virágos tapétáján nem voltak olyan valóságosak, mint a szürke és fakó zöld barakkok, a barna sár. Úgy éreztem, tudom, milyen, ha a közter éles kövei keresztül szurkálnak cipőm vékonyodó talpán, vagy hogy milyen, kétszer egy nap, a borzalmas appell látványa. Úgy tűnt, mintha én is hamar a nyílt égbolt felé fordulnék és azon csodálkoznék, hogy vajon ugyanezt az eget látják-e a többiek odakint.

Apám, aki anyámhoz hasonlóan or-

vos volt, nem örült ezeknek a meséknek:

– Túl fiatal még. Rosszat fog álmodni, szorongásai lesznek. Egy ekkora gyereknek nem kell ezekről tudnia.

– Egy ekkora gyereknek. Ne áltasd magad, Saul. Tudod, hogy sose tartanád elég nagynak ahhoz, hogy ezekről tudjon.

– És miért kéne tudnia? Nem lehetne már nekünk is elfelejteni? Nem élhetnénk úgy, mint mások?

– Nem. Nem lehet. Én nem is akarnám. Te, Saul, te tényleg úgy akarnál élni és gondolkodni, mint mások? Mint azok a mázas mosolyú, üveges tekintetű alvajárók? Ezért maradtunk életben, mikor a többiek nem? Ezt akarjuk a lányunknak is?

Ennél a pontnál hallom, ahogy apám sóhajt, a rá annyira jellemző, mélyről jövő, hosszú sóhajtással, amely kiskoromban úgy tűnt, már-már sírásba hajlik. Úgy éreztem, apám szomorúsága olyannyira megfogható, hogy ki lehet tapintani, akárcsak anyám jóságát.

Ezt a vitát a szüleim egész gyerekkoromban folytatták. És apám, aki gyengéd ember volt, gyűlölte a veszekedést. Az éjszaka csendjében, az ágyamban ébren hallgattam a hanglejtésüket: apámé halk volt és szomorú, alig értettem, mit mondott, anyámé viszont csendesesen parázslott a kékes izzású dühtől.

Nem és nem értek véget a leckék, a kegyetlenségről, áldozatról, gyávaságról és bátorságról szóló egyszerű és direkt mesék. És mindig újra előjött a névrokonom története. Anyám elmondta, hogy ez a névválasztás mind Raizel, mind pedig az én számomra mekkora megtiszteltetés. (Néha Raizelnek, sőt, Raizelének is nevezett, azokban a ritka pillanatokban, amikor babusgatva hátrasimította a hajamat.) Remélte, hogy egyszer majd én is képes leszek a valódi bátorságra, hogy ugyanolyan fontosnak tudom majd tartani egy másik ember életét, mint a sajátomat.

Amikor betöltöttem a tizennégyet (ennyi idős volt Raizel, amikor feláldozta magát), anyám úgy gondolta, elég értelmes vagyok már ahhoz, hogy beavasson a saját maga által Buchenwaldban kidolgozott erkölcsi teória

rejtelseibe. A teória komplikált és aprólékos, arra a német nyelvre emlékeztetett, amin a szüleim egymás közt beszéltek: tele bonyodalmakból kiágazó bonyodalmakkal. A rövid összefoglaló, amit itt nyújthatok, szükségszerűen hozzávetőleges és talán nem is tűnik igazán érdekesnek. De anyámat nem lehet kellőképpen megjeleníteni anélkül, hogy körülírnám az erkölcsi álláspontját.

Anyám úgy gondolta, hogy az etikus szemléletmód csak személytelen lehet. Az ember erkölcsi kötelessége, hogy a saját egyéniségétől és szerepétől függetlenül vizsgáljon minden helyzetet és hogy azt tegye, amit ez a személytelen hozzáállás diktál; hogy a cselekedetével hite és lehetőségei szerint minimalizálja a szenvedés mértékét. Anyám mindig a fájdalom és a szenvedés csökkentésére tette a hangsúlyt, nem pedig a boldogság vagy a jólét növelésére. Így magyarázta, amikor idősebb koromban megkérdeztem: – Tudom, mi a gonoszság. A szenvedés ismerete a gonoszság ismerete. A jószágot próbálkozásaim során soha nem sikerült ilyen bizonyossággal azonosítanom.

Idáig a pesszimista hangvételen kívül semmi sem különbözteti meg anyám nézeteit a sokféle haszonelvűsége alapuló teóriától. A különös csavar azokban az alapokban van, amelyekre hivatkozik, és ez a csavar tükrözi egész személyiségét, hajlíthatatlan racionalitását. Mindez abban nyilvánult meg, hogy anyám tagadta az erkölcsi szféra „különálló voltát”. Szerinte az etika nem más, mint a logika egyik ágazata. Az erkölcsi kötelezettség alá van rendelve a logikai következetesség kötelezettségének, így az erény racionalitássá redukálható.

Miért van ez így? Azért, mert ahhoz, hogy tagadjuk a személytelen szemléletmód szerinti cselekvés kötelezettségét, fenn kell tartanunk, hogy az egyéniségünknek különös metafizikai jelentősége van, s így nem mindegy, hogy az ember az, aki. De hogyan lehetne ezt az álláspontot következetesen fenntartani, ha az ember felismeri más egyéniségek létezését is, akik közül mindenki az, aki? (Csak a szolipszista lehet következetesen etikátlan.) Anyám egyik kedvenc analógiája sze-

rint: az, aki csak a saját érdekében cselekszik, hasonlít arra az emberre, aki mindig különlegesnek tartja a saját tartózkodási helyét, mert ő elmondhatja „itt vagyok”, míg a többiek csak egyszerűen ott vannak. Amikor az ember elismeri, hogy az élményeknek és a szenvedéseknek más alanyai is vannak, akkor fenn kell tartania, hogy a saját fájdalma akkor és csakis akkor számít valamit (és lehet ezt tagadni?), ha elismeri, hogy mindenki más fájdalma pontosan ugyanúgy számít.

Raizel Kaidish viselkedése paradigmátikus erkölcsös volt. Miután személytelen szemszögből látta a helyzetet, ez a tizennégy éves lány felismerte, hogy az erősebb gyereknek jobb (bár nem sok) esélye van arra, hogy életben maradjon. E felismerés értelmében cselekedett, annak ellenére, hogy ő, aki az erősebb volt, ezúton kényszer nélkül is veszélyeztette az életét.

A felszabadulás után anyám visszatért Berlinbe, hogy folytassa korábbi orvosi tanulmányait. Belekezdett a később egész életén át tartó filozófiai stúdiumokba is. Arra volt kíváncsi, hogy a filozófia nagyjai közül ki osztotta az ő nézeteit és felfedezését. Kantot tartotta a legmértőbb erkölcsfilozófusnak. Szókratészt az etikai kérdések iránti elkötelezettsége miatt szerette, és a meggyőződése miatt is, hogy számunkra semmi nem lehet fontosabb annál, hogy hogyan éljük az életünket. (Ágyam fölé akasztotta az egyetlen hímezést, amit valaha készített, a szókratészi idézettel: „Ha nem vizsgáljuk életünket, nem érdemes élnünk.”) De a múlt filozófusainak nagy többségét anyám kiábrándítónak találta. Nem látták meg az egyszerű igazságot, mert feltételezték a különálló erkölcsi szférát. Néhányan megragadtak egy-egy részletet, de kevesen fogták fel az egységes egészet.

Haragját mégis a kortárs filozófusok, leginkább a pozitivisták és „cinkostársaik” korbácsolták fel. Ezek a filozófusok elvetették minden etikai érvelés lehetőségét, magát a szakterület témáját tagadták. Ahelyett, hogy erkölcsi kötelezettségeink természetére vonatkozóan végeztek volna vizsgálatokat, az etikai kijelentések nyelvtani

elemzésének lehetőségeit kutatták. Ha felnézett valami kortárs filozófiai könyvből vagy folyóirathoz, a kék izzású dűhtől csak úgy lángoltak a szemei: – Pozitivisták. – Ugyanazzal az intonációval ejtette ki ezt a szót, mint azt, hogy „Nácik”. – Nem látnak, mert a szemük nem kifelé, hanem befelé, a saját sötét elméjükbe néz. Elforgulni a fontos kérdésektől ezért a zagyvasággért! Ilyen szócsépléssel tölteni az egész életet!

És én? Én hogyan éltem meg ezt a kiterjedt erkölcsi nevelést? Bár én voltam minden figyelem középpontja, minden pedagógiai elmélkedés és éjszakai vita tárgya, úgy éreztem, hogy jelentéktelen vagyok, nem törődnek velem és nem szeretnek. És ahogy nőtem, egyre dühösebb lettem, nőtt bennem a néma, el nem ismert harag. Nemcsak arról volt szó, hogy rideg elvek szerint neveltek nevetés nélküli otthonunkban, ahol kézzelfoghatóan ki lehetett tapintani apám szomorúságát és anyám jóságát. Nem is csak arról, hogy a barátaimtól annyira különbözök éreztem magam, hogy gyakran, bár nagy lelkifurdalással elképzeltem, milyen lehetne egy másik családban élni, tréfás és jókedvű szülőkkel, akiknek a karján nincsenek tetovált számok. Valami más dühített engem. Persze nincs abban semmi szokatlan, ha egy lány az anyjára neheztel. A barátaim a pubertáskor kezdetétől fogva állandóan mérgesek voltak az egyik vagy a másik szülőre. De az övük egyseges és tiszta felháborodás volt, mindenfajta szégyen nélkül. Az én haragom önmagára is haragudott. Nem szenvedett anyám eleget? Nem kéne inkább mindent megtennem, hogy vigasztaljam? Ha éppen gyűlöltem őt, az ellenségei mellé álltam. Szövetséget kötöttem a gyilkosokkal.

Így az ellenérzés, újra és újra maga ellen fordulva egyre sűrűbb és sötétebb lett. Egyetlen egyszer se mondtam ki, még magamnak sem, hogy „haragszom erre a nőre”. Ezt csak évekkel később ismertem fel, anyám halála után, amikor azt latolgattam, hogy nekem magamnak legyen-e gyerekem. (Ezt a lelki döntést sokkal fájdalmasabb volt meghozni, mint fizikailag világra hozni magát a gyermeket.) Mialatt a gyerek vállalása mellett ér-

veltem, azt kérdeztem magamtól, hogy lehet-e jogos bármilyen érv, hogy igazolható-e az, ha valaki valamilyen konkrét okból, saját célból hoz létre egy embert. De ha nem a saját céljából, akkor kiéből?

Úgy tűnt, hogy magába az emberi lét anyagába van beleszőve valami erkölcsi következetlenség. Aztán rájöttem: arra a tetre, hogy az ember szülővé válik, nincs kihatással ez az erkölcsi megalkuvás. Előfordulhat, hogy az az ok vagy cél, amiért az ember gyereket vállalt, jelentőségében elhomályosul a gyerek valóságos létének tükrében. Az érvek, amelyek alapján az ember úgy döntött, hogy szülni fog, szertefoszlanak, ha megismerjük magát a gyereket. Ez a lényege annak, hogy jó szülőkké váljunk, és pontosan ezt hiányoltam a közöttünk és anyám közötti kapcsolatból. Olyasmire jöttem rá, amit egyetlen gyereknek se lenne szabad megtudnia: hogy engem az anyám egy határozott célból szült meg, és bennem is csak ennek a célnak a fényét látta. Ezt éreztem, és persze gyűlöltem is anyámat miatta.

Azt mondtam, a dühömet soha nem mutattam ki. Valójában volt egy rövid kitörési kísérletem, ami a családuk furcsaságára annyira jellemző formát öltött, hogy most, évek múltán már látom a komikus oldalát, és tudok rajta mosolyogni. Az egyetem első félévében, mialatt a barátaim megtervezték a maguk hagyományos lázadását, én is kidolgoztam az enyémet. Pozitivistá lettem. Felvettem a „Bevezetés a filozófiába” című órát egy fiatal, önmagától igencsak elszállt tanárnál, aki friss harvardi Ph.D.-vel érkezett, és neopozitivistá volt, bár ő ezt valószínűleg nem vallotta volna be. Az első előadáson közölte velünk, hogy a félév során be fogja nekünk, filozófus hallgatóknak bizonyítani, hogy miért születünk különlegesen szerencsés időben, mivel most már látni lehet, hogy a korábbi generációk ál-kérdésekkel foglalkoztak, ami a Valóság, az Igazság, a Jóság természetét illeti; ám az ilyen kérdések csak logikai összezavarodottságot fejeznek ki. Ezek a szép nagy szavak semmit sem neveznek meg, így nincs is semmi, aminek a természetét ilyen módon vizsgálni lehetne.

Ahogy ott ültem és valósággal ittam

a szavait, így gondolkoztam: „Ez az. Ezért jöttem az egyetemre.” Abban a félévben minden hétfőn, szerdán és pénteken tíztől tizenegyig, míg a többiek bambultak vagy bóbiskoltak, én szinte delíriumos állapotban figyeltem; azt a koncentráció képességet, amivel akkor az érveket követtem, azóta sem tudtam elérni. Agyam szinte felforrt a törvénytelen doktrína izgalmatól, úgy lelkesített ez a tiltott filozófia. És a legtilalmasabb, ennél fogva legkívánatosabb nézetet a kurzus éppen az etikáról, vagy inkább az etika eltörléséről ajánlotta fel.

Egész bekezdéseket tanultam meg kívülről a kedvenc könyvemből, A. J. Ayer *Nyelv, igazság és logika* című művéből. „Most már láthatjuk, miért lehetetlen az erkölcsi döntések érvényességét meghatározó kritériumokat találni. Nem azért, mert a közönséges érzékeléstől rejtélyesen független ’abszolút’ érvényük van, hanem azért, mert nincs semmiféle objektív érvényességük. Ha egy mondatban nincs állítás, nyilván értelmetlen volna megkérdezni, hogy igaz-e vagy hamis. És láthattuk, hogy azok a mondatok, amelyek csupán erkölcsi ítéleteket fejeznek ki, nem állítanak semmit. Ezek pusztán érzések kifejeződésai, és ily módon nem lehet őket az igazság vagy a hamisság kategóriái felől megközelíteni.” Megindított az érvek szikár szépsége és eleganciája. Hogyhogy nem láttam ezt azelőtt, hogyhogy nem vettem észre: anyám rendíthetetlen teóriája nem más, mint egy halom összehátolt, légből kapott ál-állítás?

A félév végi vizsgák előtt érzett izgalom semmi sem volt ahhoz a görcshöz képest, amellyel a hazaútra készülődtem a szünetben. Éjjel tizenegy körül érkeztem meg, már túl késő volt a filozófiai vitákhoz. De úgy tolongtak agyamban a pozitivistá érvek, hogy amikor anyám jó éjszakát kívánt, majdnem belekötöttem: „Ezt hogy érted? Mit értesz azon, hogy ’jó’?”

Másnap este, miután anyám és apám hazaértek a kórházból, leültünk együtt a nappaliban, mialatt Bertha, a házvezetőnőnk elkészítette a vacsorát. A kellő pillanatra vártam, bármilyen elgondolkodtató megjegyzésre, hogy elindíthassam a támadást. De anyám

aznap este perverz módon csak praktikus dolgokról tudott beszélni. Az egyetemi menzáról kérdezősködött, meg a szobatársamról, még egy vicces történetet is elmesélt a saját háború előtti szobatársáról Berlinben. És végre így szólt:

– Mindig olyan röviden válaszoltál, amikor telefonon az óráidról kérdeztelek. Mesélj egy kicsit többet. Úgy tűnt, hogy nagyon tetszettek neked ezek a tárgyak.

– Igen, nagyon jók voltak. Különösen a filozófia. Azt hiszem, filozófia szakos leszek.

– Igazán? Nekem mindig úgy tűnt, hogy ez egy különös foglalkozás. Persze a filozófiai kérdésekről minden embernek gondolkodnia kell, de elég bizarr ötlet ezzel keresni a kenyeret.

– De ha tanítana, Marta? – kérdezte apám, az örök békítő. – Nem gondolod, hogy nagy szükség van filozófiát tanító emberekre?

– Hát igen, ez igaz. De azt hiszem, a legtöbbször nem tanárnak tartja magát, hanem gondolkodónak, hivatásos gondolkodónak, bármilyen furcsán hangzik is. Na de kérdezzük csak meg Rose-t. Mit gondolsz, mi vagy: tanár vagy filozófus?

– Természetesen filozófus. A szakmai képzés a filozófiában sem más, mint bármely tudományágban, mint például az orvosoknál. Sokan azt hiszik, hogy csak úgy elkezdhetnek filozofálni a vakvilágba és van értelme annak, amit mondanak. De általában nincs. Szükség van a technikai felkészültségre.

– Igen? Jól tudod, mennyire ellenzem, hogy ekkora hangsúlyt fektetnek a technikai felkészültségre. Ahelyett, hogy bölcselettel egészítenék ki a matematikai tudományokat, matematikává alakítják a bölcsészetet. Attól, hogy az ember mondanivalóját egy bonyolult szimbólumrendszer nyelvére fordítják, még nem derül ki, mennyi benne az igazság.

– De az gyakran kiderül, hogy a mondanivaló végső soron nem mond semmit.

– Hogyan? Hát igen, ez tényleg gyakran előfordulhat.

Lehetetlen egy nő! Mi baja volt aznap este? A túrésküszöbe általában ijesztően alacsony, rögtön haragra lob-

ban, de most valahogy nem akart felálgolni. Egy szikrányi vitakedv sem volt benne. (Ha valaki nem az én nézőpontomból figyeli, egyből rájön ennek a magyarázatára. Egész egyszerűen nagyon örült, hogy láthatott engem.)

Elfogyott a türelmem. Feladtam a reményt, hogy simán rávezethetem a lényegre.

– Anya, van egy etikai kérdés, ami nem hagy nyugodni.

Tessék. Kinyitottam az ajtót. Most már át kell rajta menni.

– Igen? Mondd csak. Hátha segíthetek.

– Mindig azt mondtad, hogy az erkölcsi kötelezettség nem más, mint a logikai következetesség kötelezettségének egy fajtája. De miért kell logikailag következetesnek lennünk?

– Hát ez elég meglepő. Micsoda anti-racionalista kérdés! És egy fél év egyetem után. A válasz természetesen az, hogy a legfontosabb az igazság. És a logikai következetlenségek nem lehetnek igazak. Ha most megkérdedezed, hogy miért fontos az igazság, csak körkörös választ tudok adni. Akármit mondok, az feltételezni fogja az igazság fontosságát, ahogy ezt minden értelmes beszéd feltételezi. És a körkörös válaszadás kényszere maga a válasz.

– Egy szót se értek abból, amit mondasz! – robbant ki belőlem. – Az igazság! A szentséges, magasztos igazság! Mi az igazság? Hol az igazság? Hadd nézzem csak, mutass rá! Mit jelent az, hogy 'az igazság a legfontosabb'? Miféle kognitív tartalma lehet ennek? Értelmetlenség. És ugyanez a helyzet a te úgynevezett teóriád többi úgynevezett igazságával. Nagyon racionálisnak tartod magad, de ez az egész csak érzelmeskedés. Örökös érzelmeskedés. Én meg hányok tőle!

Nem egészen sikerült a hívős értelem nyugodt hangját eltávolítani, amit pedig annyiszor elpróbáltam. Ehelyett mindent elsőpró elemi erővel szakadt ki belőlem az egész, ami még engem is meglepett.

Azonnali hatást értem el. Anyám arca éppúgy pillanatok alatt képes volt teljesen átváltozni, mint, ahogy később megfigyeltem, a csecsemő lányomé. (Gyakran tűnődöm rajta, hogy ez a

csecsemőkorral jár-e, vagy pedig egy olyan vonás, amit az én Martám a nevével együtt a nagyanyjától örökölt.) Anyám soha nem kiabált rám, most sem. Most is a szemével sikoltott fel, mint mindig.

– Pozitivistá. – Nem a szokásos intonációval mondta. Volt a hangjában felháborodás és megvetés, de keveredett bele egy adag szomorúság is.

– Így beszélsz mindazok után, amiket tanítottam neked? Mindent elveszítesz egyetlen egyetemi fél év alatt? Olyan kevés tartás van benned, hogy amikor először találkozol ezeknek az anti-gondolkodóknak az abrakadabráival, máris szertefoszlasz?

Nem tudtam válaszolni. A gyönyörű érvek, amik még előző este ott hemzsegték a fejemben, mind eltűntek. A fejemet olyan üresnek éreztem, mintha lebegve készülne eltávolodni a testem többi részétől. A szégyen és a büntudat bénító köde telepedett rá mindenre. Fátyolosan láttam, hogy apám ott ül és szomorúsága falán keresztül néz bennünket. Anyám hangja égetve sistergett át a homályon. – Csalódtam benned. Mindannyian csalódtunk benned. Nem vagy méltó arra, hogy Raizel Kaidishról nevezzünk el.

Nem sokkal az esküvőm után, amikor anyám ötvenhat éves lett, megtudta, hogy méhrákja van és legfeljebb hat hónapja van hátra. Úgy viszonyult a közeledő halálhoz, mintha erre készült volna egész életében – mint ahogy így is volt. A megszokott objektivitással szemlélte a helyzetet: Igen, még viszonylag fiatal és még sok mindent szeretett volna megélni, leginkább azt, hogy unokái legyenek. De az a tény, hogy ő, berlini zsidóként ajándékba kapta az elmúlt harminc évet, sokkal inkább hálát vált ki belőle, mint még több év utáni mohó követelődözés.

Soha nem panaszkodott. Egyedül azért aggódott, hogy a betegsége milyen lelki fájdalmakat okoz apámnak és nekem. Úgy halt meg, ahogy tapasztalataim szerint mindig élt: emberfeletti fegyelemmel és bátorsággal.

Egy héttel a halála előtt elmondta nekem, hogy annak idején ő jelentette fel Raizel Kaidisht. Arra kért, hogy bocssásk meg neki.